

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

MAGISTERSKÁ PRÁCE

Olomouc 2009

Tomáš Rosenberg

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2008/2009

Tomáš Rosenberg

BRITŠTÍ MUSLIMOVÉ

British Muslims

Závěrečná magisterská práce

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou magisterskou práci vypracoval samostatně pod vedením PhDr. Daniela Topinky, Ph.D. a uvedl v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Olomouci dne

vlastnoruční podpis autora

Anotace

Předložená diplomová práce mapuje situaci muslimů v Británii. První část představuje teoretickou perspektivu, z níž práce vychází. V ústředním oddíle je na pozadí muslimské migrace do Británie analyzován socio-demografický a „etnický“ profil této kolektivity. Dále je optikou ústřední a okrajové skupiny interpretováno postavení muslimů v britské společnosti. Klíčový moment představuje konfrontace integračního modelu země s inkluzivními strategiemi muslimů. Spolu s posouzením jeho funkčnosti jsou vymezeny oblasti, kde mohou vznikat tenze.

Klíčová slova: britští muslimové, teorie inkluze, socio-demografický a etnický profil, ústřední a okrajová skupina, integrační model, integrační strategie

Annotation

This work deals with situation of Muslims living in Great Brittainy. First part represents theoretical perspective as base of the thesis. The main part is analysis of socio-demographic and ethnical profile of this group. Further, from the point of view of the core-group and out-group is analyzed status of Muslims in British society. Key part presents comparison of the British integration model and inclusive strategies of the Muslims. According to the functional analysis of the integration model, there are defined possible cases of areas of disagreement.

Key words: British Muslims, theory of inclusion, socio-demographic and ethnic profile, core-group and out-group, integration model, integration strategies

OBSAH

1 ÚVOD	6
2 INKLUZE MINORITNÍCH SKUPIN V PERSPEKTIVĚ SOCIOLOGICKÉ TEORIE	8
2.1. Od občanské sféry k občanské společnosti	8
2.1.1. Od občanské společnosti k ústřední a okrajové skupině	10
2.1.2. Vnější a vnitřní faktory inkluze	12
2.1.3. Občanské versus primordiální	14
2.2. Podoby občanského začleňování	17
2.2.1. Strategie etnicky uvědomělé inkluze	18
2.2.2. Asimilativní strategie	19
2.2.3. Od „napojování“ k multikulturalismu	20
3 INTEGRACE MUSLIMŮ DO BRITSKÉ SPOLEČNOSTI	22
3.1. Muslimská migrace do Velké Británie	22
3.1.1. Příčiny muslimské imigrace	23
3.1.2. „Zdrojové“ oblasti muslimské migrace a prostorová lokalizace muslimských komunit na britském území	26
3.2. Socio-demografický a „etnický“ profil britských muslimů	29
3.2.1. Zastoupení muslimů v britské populaci	30
3.2.2. Etnická a věková struktura	30
3.2.3. Úroveň vzdělání a ekonomická aktivita	33
3.3. Muslimové jako okrajová skupina	35
3.3.1. Konstrukce centra a periférie	35
3.3.2. Od „Rushdieho aféry“ k Bradfordským nepokojům	38
3.3.3. Institucionální rozměr anti-diskriminačních opatření	41
3.4. Britský integrační model	42
3.4.1. Vývoj integrační koncepce	43
3.4.2. Shrnutí a souvislosti	47
3.5. Integrační strategie britských muslimů	48
3.5.1. Muslimský pohled na multikulturalismus	50
3.5.2. Muslimové a britský vzdělávací systém	52
3.5.3. Politická inkluze - případ Rady britských muslimů	55
3.5.4. Varianty multikulturního začlenění - analogie a diference	57
4 DISKUZE PŘIJATÉ TEORETICKÉ PERSPEKTIVY	58
5 ZÁVĚR	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	62

1. ÚVOD

Problematiku sociální integrace lze, dle mého soudu, považovat za jedno z ústředních témat sociologie. Je ovšem natolik široká, že ji můžeme analyticky rozdělit do několika podskupin. Výsek, který bude předmětem mého zájmu, je inkluze minoritních skupin.

Současné západní společnosti charakterizuje, že jsou v posledních několika desetiletích konfrontovány s masivními a intenzivními migračními pohyby. Ty mohou být vyvolávány okolnostmi na globálním trhu práce nebo třeba tím, co by se dalo nazvat jako humanitárně-etnické příčiny, jejichž zdroji jsou vojenské či politické střety v různých zemích světa.¹ V každém případě tato situace ústí do střetávání se „většinových“ společností jednotlivých zemí s nově příchozími skupinami, které mohou být etnicky, rasově a kulturně značně odlišné. Není příliš složité představit si celé spektrum nových problémů a výzev, které v této souvislosti vyvstávají.

Přijmeme-li předpoklad, že cílem efektivní a racionální politiky je v obecné rovině zajištění sociální stability, musí se oblast integrace těchto skupin dostávat na přední pozice jejího zájmu. Ovšem vše se nedá vyřešit pouze na systémové úrovni formou integračních modelů a legislativních opatření. Začleňování minoritních skupin má i podstatný rozměr v „žitém světě“ interakcí mezi běžnými aktéry. Mým záměrem je proto mimo jiné přispět k pochopení těchto ne-systémových mechanismů inkluze a ukázat, do jaké míry je s nimi možné systematicky pracovat.

Minoritu, která na sebe v Evropě v současnosti strhává snad největší díl mediální, ale i odborné pozornosti, tvoří muslimové. Soužití islámské a evropské křesťanské civilizace má staletou tradici, která je spjata s řadou konfliktů, ale i momentů vzájemného obohacování². Nikdy však nemělo charakter, který mu vtiskla globalizovaná modernita. V podstatě ve všech západních evropských zemích nacházíme početné muslimské komunity, jejichž začleňování testuje schopnosti a limity demokratické politiky. Zdá se, že úspěch či neúspěch v této otázce bude spolurozhodovat o charakteru evropské civilizace v střednědobém horizontu.

Předmětem této magisterské práce bude zmapování situace muslimů ve Velké Británii. Volbu tématu ovlivnil můj zájem o obecnou problematiku islámu a muslimů

¹ TILLY, Ch. *Politika kolektivního násilí*. 1 vyd. Praha: SLON, 2006, srov. s. 12-14

² OSTŘANSKÝ, B. *Evropa a islám v proměnách minulosti*. In *Islám v Evropě: obohacení nebo nebezpečí?* 1.vyd. Praha: CEP, 2006, srov. s. 53-59

spolu se zálibou ve sledování společensko-politického dění v Anglii. Z pragmatického pohledu pak spolurozhodovala i schopnost pracovat s anglickou odbornou literaturou.

Hlavními cíli jsou:

- specifikace britského integračního modelu, kde na příkladu muslimů bude prověřena jeho funkčnost
- zachycení postavení muslimů v britské společnosti skrze teoretický přístup Jeffreyho Alexandera
- socio-demografický a „etnický“ rozbor muslimské komunity, respektive komunit

Práce je rozčleněna do tří oddílů. První slouží jako příprava teoreticko-metodologických východisek pro sociologickou analýzu konceptu inkluze minoritních skupin. Druhá část, jež je z pohledu sledovaného tématu zásadní, je věnována dosažení výše stanovených cílů. V poslední oddíle budu krátce diskutovat limity a empirickou validitu přijaté teoretické perspektivy. V závěru pak okomentuji dosažené výsledky zkoumání.

2. INKLUZE MINORITNÍCH SKUPIN V PERSPEKTIVĚ SOCIOLOGICKÉ TEORIE

V následující kapitole vymezím paradigmatický přístup, který ve své diplomové práci využívám. Jako ideální se mi jeví teoreticko-metodologická optika, již pro sociologickou analýzu integrace minoritních (nejen) etnických kolektivit navrhl Jeffrey C. Alexander. Jeho model je dostatečně široký na to, aby dokázal konceptualizovat co největší bázi klíčových proměnných, které s touto problematikou souvisí. Výhodou je, že má sloužit jako východisko a vodítko pro zkoumání různých historických případů.³ Podle mne jej lze jako teoretický základ využít i pro specifické téma integrace muslimů do britské společnosti. V celé části tak budu zásadní měrou vycházet z Alexanderova díla, které s ohledem na sledovanou tematiku konfrontuji i s poznatky dalších autorů.

2.1. Od občanské sféry k občanské společnosti

Pro pochopení mechanismů inkluze minoritních kolektivit je na prvním místě nezbytné jasně identifikovat a konkretizovat diskurzivní pole, ve kterém tento proces probíhá. V rozvinutých liberálních demokraciích, jako je Velká Británie, má tato oblast zcela specifický charakter. Klíčem k otevření cesty pro její konstituci je v „genetickém kódu“ modernity zasazený proces strukturní diferenciací.⁴ Zdá se, že je dokonce nezbytnou podmínkou socio-politického začleňování jako takového. Alexander v tomto kontextu mluví o takzvané *občanské sféře* (Civil Sphere). Tu chápe jako „...nezávislý sociální prostor, samostatně definovaný jeho vlastními kulturními, institucionálními a interaktivními charakteristikami.“⁵ Z toho plyne, že vzniká souběžně například s procesy ekonomické a politické diferenciací, ale není z nich přímo odvozena a vytváří tak svébytnou dimenzi organizace sociálních vztahů. Na druhou stranu to neznamená, že by se tyto subsystemy vzájemně neovlivňovaly a nedocházelo mezi nimi k jistým propojením. Jejich podoby si všimnu v dalším textu.

Občanská sféra je prostředím, kam v liberálně-demokratických společnostech směřují inkluzivní strategie. Proto nám její konceptualizace odpovídá na otázku, kde

³ MARADA, R. „Poznámka editora“. In MARADA, R (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 7

⁴ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 78

⁵ ALEXANDER, J. Tehdy a dnes: mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 13

hledat ono diskurzivní podloží inkluze etnicky či jinak definovaných minoritních skupin. Z bližšího pohledu se jeví jako sociální prostor, jehož „diskurzivním kódem“ je určitý typ občanské solidarity. „Její příslušníci (občanské sféry - pozn. T.R.) jsou symbolicky nahlíženi jako samostatně motivované nezávislé osoby, osobně zodpovědné za své jednání, přičemž zároveň zůstávají aktéry, jež se cítí být vázáni společnou odpovědností ke všem ostatním jedincům, kteří onu oblast utvářejí.“⁶ Myslím si, že tato definice velmi dobře zachycuje specifika utváření evropského politického myšlení. Jeho vývoj je svým způsobem paradoxní, jelikož spojuje dva zdánlivě antagonistické principy. Na jedné straně stojí respekt k individuálním svobodám a povaze každého jednotlivce, který je typický pro liberální představu práv člověka. Proti tomu je kladen důraz na občanskou komunitu, v jejímž jádru je pocit sounáležitosti mezi občany jako členy sdíleného zkušenostního pole určitého národa. Na tento paradox upozorňuje rovněž Jürgen Habermas, když mluví o sféře soukromých jedinců, kteří se sdružují jako veřejnost.⁷

Při konstituci občanské sféry vychází Alexander z Parsonsova konceptu „společnostní komunity“ (Societal Community). Ta se sice, dle Parsonse, formuje spolu s národním státem, ale v modernizovaných společnostech se od něj „odpojuje“ a nabývá vůči „...institucionálním reprezentacím státní autority jisté autonomie.“⁸ Z tohoto předpokladu podle mne pramení Alexanderův poukaz na význam diferenciací. Stejně tak akcent na propojení kolektivního a individuálního vychází z Parsonsova pojetí moderního národa formovaného na občanském principu. „Národní složka“ zakládá onu kolektivitu, zatímco „občanský pól“ poukazuje na autonomní a individuální komponentu příslušníků společností komunity. Tu Parsons považuje za „...svým způsobem základní úroveň sociální integrace.“⁹ Právě tímto základem se Alexander inspiruje při výstavbě svého stěžejního konceptu relativně autonomní občanské sféry.

Výše uvedená občanská solidarita slouží vlastně jako jakýsi „hnací motor“ občanské sféry a sociální inkluze. Jejím definičním znakem je univerzální charakter.¹⁰

⁶ ALEXANDER, J. Promyšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 53-54

⁷ ALEXANDER, J. The Paradoxes of Civil Society. In *International Sociology*, 1997, No. 12, srov. s. 125

⁸ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 98

⁹ Tamtéž, srov. s. 97-98

¹⁰ ALEXANDER, J. The Meaningful Construction of Inequality and the Struggles Against It: A „Strong Program“ Approach to How Social Boundaries Change. In *Cultural Sociology*, 2007, No. 1, srov. s. 24

V kontextu předešlých východisek bych ji vymezil jako uznání „Druhého“ za člena stejné kolektivity při respektu k jeho individualitě. To, zda jí jedinec disponuje či nikoliv, je esenciální pro jeho začlenění. Takové pojetí solidarity má ve veřejném prostoru rovněž schopnost „překrýt“ (nikoliv popřít) hmatatelnější závazky, kterými se jedinec vykazuje a jež především pociťuje jako člen užších primárních skupin.¹¹ Zde je opět patrný Parsonsův vliv, který považuje za předpoklad „...inkluzivnosti společností komunity [...] zřetelné odlišení kritérií příslušnosti k ní od kritérií, která přiřazují lidi k jiným kolektivům (etnickým, náboženským atd.).“¹² K problematice askriptivních kritérií inkluze se ještě vrátím v dalším textu, kde budu polemizovat s „empirickou platností“ tohoto Parsonsova závěru.

Považuji za zcela zřejmé, že hypotéza existence a především funkčnosti občanské sféry stojí na jakémsi prvotním fundamentu, jímž je víra v dobrou vůli příslušníků tohoto symbolického prostoru. Sám Alexander k tomu říká, že jeho argumentace stojí na premise, kterou zakládá na „...paradoxním předpokladu, podle něž jsou „svobodní“ členové občanské společnosti zároveň solidární. Principem této solidarity - jejíž existence je, samozřejmě, problematickou otázkou - je to, že „spatřujeme sebe sama“ ve všech ostatních členech společnosti.“¹³ Je patrné, že takto koncipovaný model by stál do značné míry na dosti vratkých nohou. To si moc dobře uvědomuje i Alexander, a proto jej zasazuje do historické perspektivy a empirického rámce.

2.1.1. Od občanské společnosti k ústřední a okrajové skupině

Zdá se, že terminologicky je vhodné odlišit pojmy občanská sféra a občanská společnost. Tuto distinkci naznačuje i Alexander, ovšem ne vždy se jí důsledně drží a často používá oba termíny jako synonyma. První je vlastně ideálně-typickým modelem vyznačujícím se vysokou mírou univerzalizmu a inkluzivity. Myslím si, že je užitečný především jako nástroj analýzy ve smyslu, v jakém ideální typ chápal Max Weber.

¹¹ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 54

¹² MARADA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9. , s. 28

¹³ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 54

Za „reálnou“ podobu občanské sféry lze považovat občanskou společnost. Ta je vlastně jakousi „empirickou náplní“ tohoto diskursivního prostoru. Jestliže je ideálem (zde v normativním smyslu) univerzální diskurz solidarity, ve skutečnosti je občanská společnost spíše binární. To znamená, že ne všichni „kandidáti na inkluzi“¹⁴ mají stejnou šanci na přijetí. „Binární diskurz občanské společnosti je výjimečně nepoddajnou a odolnou kulturní strukturou, jež je usazena v centru občanské sféry a jež zajišťuje nepřetržité zprostředkování mezi skupinami, které si přejí být více začleněny a těmi, které disponují mocí, jíž tomu mohou zabránit.“¹⁵ Abychom pochopili dynamiku skupinových interakcí v občanské společnosti, musíme si zavést dichotomii takzvané „ústřední“ a „okrajové“ skupiny.

Každá (občanská) společnost je historicky formována určitou zakládající skupinou. V modernizovaných státních útvarech taková kolektivita utváří vysoce diferencované národně-politické prostředí, které je ovšem vždy do určité míry definováno jistými primordiálními vlastnostmi.¹⁶ Jestliže přijmeme předpoklad, že i v globalizovaném prostředí je to stále národní stát, který vytváří rámec konkrétní občanské společnosti, jinými slovy, uznáme-li, že „...občanskou společnost musíme nadále uvažovat jako komunitu přibližně izomorfní s národem“¹⁷, dojdeme k závěru, že právě členové této zakládající skupiny rozhodující měrou definují pravidla inkluze a exkluze. Touto optikou je pak nutné pohlížet na přináležitost k univerzální solidaritě občanské sféry horizontálně. Některé skupiny jsou blíže centru, jiné naopak stojí v tomto smyslu na periferii. Takové metodologický základ se mi jeví jako zcela zásadní pro porozumění inkluze minoritních kolektivit, mezi než patří rovněž ta muslimská, i v současných západních společnostech.

Právě ústřední skupina se podílí na konstruování konkrétní podoby obsahu binárního diskurzu občanské společnosti. Definuje kvality, které jsou blíže jejímu jádru a ty, které jsou s ním natolik nekompatibilní, že jejich držitelům není umožněna plnohodnotná participace a vstup do občanské sféry.¹⁸ Pokud zakládající skupina sdílí

¹⁴ MARADA, R (ed). *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 9

¹⁵ ALEXANDER, J. Tehdy a dnes: mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 13

¹⁶ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 22

¹⁷ ALEXANDER, J. The Paradoxes of Civil Society. In *International Sociology*, 1997, No. 12, s. 123

¹⁸ ALEXANDER, J. The Meaningful Construction of Inequality and the Struggles Against It: A „Strong Program“ Approach to How Social Boundaries Change. In *Cultural Sociology*, 2007, No. 1, srov. s. 27

určité shodné kvalitativní znaky, kolem kterých konstruuje a rekonstruuje svou identitu a zároveň organizuje svou solidaritu, štěpí se vlastně její univerzální charakter na dva póly - jsou jimi solidarita ústřední a okrajová.¹⁹ Tyto dvě polohy kopírují hranice mezi zmíněnými dvěma typy kolektivit.²⁰ Napětí mezi univerzální (nebo také občanskou) a ústřední solidaritou se musí nezbytně odrazit v každém pokusu o teoretické uchopení inkluze cíleném na moderní průmyslové společnosti.²¹ V širších kontextech se tomuto problému budu věnovat v další kapitole.

Alexander v uvedené souvislosti hovoří o takzvaném mezním společenství. Jedná se o nejširší solidární skupinu definovanou na bázi ústřední solidarity. „Míra, v níž je jedincům umožněno cítit se jako plnoprávní členové mezního společenství, definuje míru jejich začlenění.“²² To jinými slovy znamená, že podstatou procesu inkluze je uznání či odepření nároku na solidaritu a členství v mezním společenství dané ústřední skupiny. S rostoucí vzdáleností od centra ústřední solidarity klesají šance okrajových skupin na začlenění.

2.1.2. Vnější a vnitřní faktory inkluze

Prostřednictvím „hloubkové analýzy“ lze identifikovat dva klastry proměnných, které proces inkluze okrajových kolektivit determinují. Za výhodu s ohledem na mnou sledované téma považují, že se přímo týkají problematiky začleňování minoritních skupin. Jedná se o takzvané vnější a vnitřní faktory inkluze.²³

První, nazývaný též faktor vnějšího prostředí, se týká strukturálních podmínek v dané společnosti. Spadají sem náboženské, ekonomické, politické a integrační systémy. Platí úměra, že čím diferencovanější tyto subsystémy jsou, tím „...legitimnějším řešením se inkluze stává.“²⁴ To konvenuje s předpokladem, že inkluze je přímo závislá na procesu strukturální diferenciaci, jak jsem naznačoval výše. Dalo by se říci, že vnější faktory inkluze je možné považovat za jakési nezávisle proměnné. Na

¹⁹ V českém prostředí se podobnou tematikou zabývají Andrea a Pavel Baršovi, když hovoří o národní identitě ve smyslu kolektivního sebe-rozumění a sebe-identifikace. Tento koncept se kryje s Alexanderovou ústřední solidaritou (blíže toto téma rozvedu v kapitole 3.4.).

²⁰ Ve skutečnosti může být situace složitější, jelikož v realitě se vyskytují případy, kdy vedle ústřední skupiny stojí hned několik skupin okrajových. V tomto kontextu je podle mne nezbytné hovořit spíše o „typech“ kolektivit, což umožňuje pod „okrajový pól“ zahrnovat jejich libovolný počet.

²¹ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciaci. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 23

²² Tamtéž, s. 18

²³ Tamtéž, srov. s. 23-26

²⁴ Tamtéž, s. 23

konkrétních příkladech je možné ilustrovat, nakolik ekonomická diferenciacie, díky níž se mohou členové okrajových skupin zapojovat do obchodních interakcí, usnadňuje jejich inkluzi. Stejně tak lze uvažovat i o právním systému (politický subsystem) a podobně. Detailní rozvedení této problematiky by ovšem překročilo rámec tématu, a proto se mu zde již podrobněji věnovat nebudu.²⁵

Druhý faktor, tedy vnitřní rovina inkluze, je z mého pohledu zajímavější. Odkazuje totiž mnohem více k fenomenologické rovině každodennosti běžných sociálních aktérů a k podobě interakcí v „žitém světě“. Pokud o předešlém mluvíme jako o strukturálních proměnných, zde se jedná o determinanty volní. Týkají se primordiálních vlastností ústřední skupiny, respektive vazeb na skupinu okrajovou. „Čím blíže jsou si primordiální vlastnosti ústřední a okrajové skupiny, tím větší je tendence členů ústřední skupiny považovat inkluzi za vítané řešení.“²⁶ Reálné rozdíly mezi primordiálními vlastnostmi ústřední a okrajové skupiny nelze ale v tomto případě vnímat jako nezávislé proměnné, které bezpečně rozhodují o inkluzi či exkluzi dané minority. Jinými slovy, bylo by nesprávné vidět je jako objektivní danosti. Rozhodující je, jak jsou tyto vlastnosti příslušníky ústřední skupiny aktivně konstruovány.²⁷ „Objektivně“ nejbližší charakteristiky se mohou zdát zcela neslučitelné a stejně „jiné“ jako ty nejuvzdálenější. Chceme-li se zaměřit na distribuci nerovností v otázce začleňování jedinců do občanské společnosti, je dle Alexandera klíčové opustit „klasicickou“ systémovou tradici, která za její příčiny považuje externí faktory (jako je hegemonie, dominance-subordinace, systémová pozice apod.) a přesunout pozornost zejména na jednotlivé aktéry a jejich interpretace symbolických hranic, které jsou kulturně utvářeny.²⁸ Z toho plyne, že v reálné situaci je to především subjektivistické hledisko, které určuje míru komplementarity mezi centrem a periferií.²⁹

Na závěr podkapitoly bych chtěl ještě doplnit poznámku, kterou jsem učinil výše. Týká se polemiky s Parsonsovým předpokladem o upozadění askriptivních kritérií

²⁵ K této otázce se vrátím v kapitole 3.4., kde se podrobně zaměřím na britský integrační model.

²⁶ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 23

²⁷ ALEXANDER, J. Tehdy a dnes: mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 12

²⁸ ALEXANDER, J. The Meaningful Construction of Inequality and the Struggles Against It: A „Strong Program“ Approach to How Social Boundaries Change. In *Cultural Sociology*, 2007, No. 1, srov. s. 24-25

²⁹ Tato optika konvenuje s Alexanderovou a Colomyho snahou a propojení paradigmatu strukturálního funkcionalismu a symbolického interakcionismu, tak jak se o něj pokusili ve své verzi neofunkcionalismu (blíže viz. Kubátová; Znebežánek, 2007).

v procesu začleňování aktérů do sociální komunity. V konfrontaci s výše uvedeným není podle mého názoru tato teze v „čisté podobě“ udržitelná. Je zřejmé, že i v současných diferencovaných liberálních demokraciích je problematika askripce stále živá. Jinými slovy to znamená, že pokud by na primordiální dimenzi inkluze minoritních kolektivit nebyl brán zřetel, znamenalo by to zásadní neporozumění dynamice a „zákonům“, kterými se tento proces řídí.

2.1.3. Občanské versus primordiální

Jádrem veškerých „konfliktů o začlenění“ do občanské sféry se jeví fundamentální střet dvou principů. Jeho povahu jsem naznačil v kapitole *Od občanské společnosti k ústřední a okrajové skupině*. Nyní se mu budu věnovat podrobněji z jiného úhlu pohledu.

V každé reálné podobě občanské společnosti stojí na jedné straně občanské vazby, které jsou méně bezprostřední a rovněž více instrumentální, abstraktní a racionálně konstruované. Nevztahují se k biologickým, geografickým či jiným danostem, ale odkazují spíše na etickou a morální dimenzi společenských institucí.³⁰ Jak jsem ukázal, tyto vazby jsou základem univerzálního charakteru občanské solidarity. Opozici k nim utvářejí vazby primordiální. Ty jsou založené na „předpokládané danosti“ týkající se kultury a sociální existence. Jedná se zejména o prostorovou blízkost (sousedství), rodové vztahy, askriptivní charakteristiky jako náboženské vyznání, jazyk a také zachovávání určitých zvyků.³¹ Jak jsem se již zmiňoval, za ideálního stavu (jak tvrdí Parsons) by k jejich střetu nemělo vůbec docházet. Je ale patrné, že jsou to právě primordiální charakteristiky, od kterých ústřední skupina odvozuje svou solidaritu.

Nyní budu aplikovat tato východiska na Alexanderův model občanské sféry, který tak bude podroben empirické revizi. Primordiální vazby vystupují jako určité „motivy v pozadí“. To znamená, že v liberálních demokraciích nejsou hybnou silou interakcí ve společnosti, ovšem i přesto mají na podobu inkluze minorit vliv.³² Je tomu tak proto, že společnost jako celek tvoří vedle občanské sféry i jiné velice vlivné subsystemy. Jsou jimi rodiny, náboženské spolky, ekonomické organizace, zeměpisně

³⁰ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 19

³¹ GEERTZ, C. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. 1 vyd. Praha: SLON, 2000, srov. s. 289.

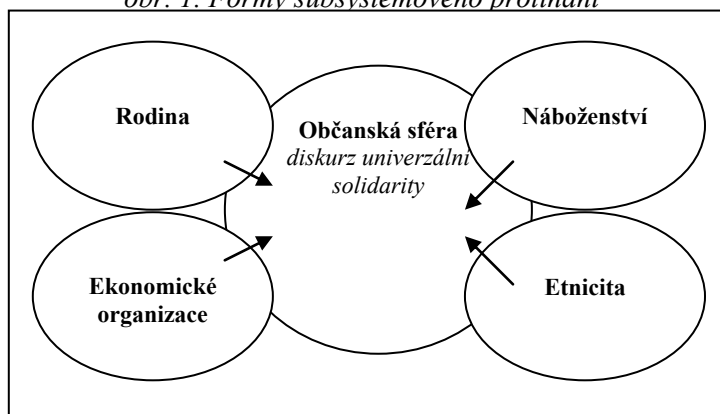
³² ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 403

i jinak vymezené místní komunity a další.³³ Jejich diskurzivní kód se ovšem od toho občanského podstatně liší. Pro pokrevní svazky je signifikantní loajalita a láska mezi příbuznými. Výrazně hierarchizovaná struktura se opírá o autoritativní vztahy dominance-subdominance mezi rodiči a dětmi. Obdobně „vertikální charakter řízení“ mají i náboženské spolky a církve. Nároku na vzájemné uznání zde dosáhnou pouze osoby stejné víry a rituálních praktik. Rovněž tak lze nahlížet ekonomický diskurz, jenž upřednostňuje tržní soutěž a racionalitu před občanskou solidaritou, rovností a spravedlností.³⁴ Podobně bych mohl pokračovat dále.

Podle Alexandera se tyto sféry „...jež nelze označit jako „občanské“, jednoduše nerozkládaly za hranicemi občanské společnosti a neudržovaly s ní zdvořilý kontakt plný vzájemné úcty [...]. Naopak napadaly občanskou společnost od jejího samotného založení, přičemž se s ní zároveň systematicky a osudově prolínaly.“³⁵

Takový pohled problematizuje občanskou sféru jako svébytný a diferencovaný sociální subsystém. Univerzální občanská solidarita je „kontaminována“ primordiálními a jinými partikulárními mimo-občanskými diskurzemi. Pro tento jev bych navrhoval termín „sociální osmóza“. Zmíněné diskurzemy, které by měly stát mimo občanskou sféru, do ní pronikají a „ředí“ univerzální status občanství.³⁶ Právě na oné bázi dochází k rozporu mezi občanskou a ústřední solidaritou a ústřední a okrajovou skupinou, což jsem analyzoval v předešlé kapitole.

obr. 1. *Formy subsystémového prolínání*

³³ Tamtéž, srov. s. 404

³⁴ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 55

³⁵ Tamtéž, s. 55

³⁶ Situaci ilustruje obr. 1. Myslím si, že zvolený termín má obsahově blízko k Luhmannově subsystémové rezonanci. V tomto specifickém kontextu se ovšem nejedná o rezonanci ve smyslu vzájemné „diskurzivní komunikace“. Vzhledem k tomu, že v centru pozornosti je proces narušování univerzální solidarity občanské sféry, dochází v tomto případě pouze k jednosměrnému „diskurzivnímu toku“.

Představy občanské sféry jako prostoru konstituovaného na základě oddělení soukromého a veřejného a vyznačujícího se s tím spojenou privatizací náboženství³⁷ se po Alexanderově revizi jeví jako zavádějící. Zůstaneme-li v kontextu liberálních západních demokracií, platí, že i zde je, navzdory formální sekularizaci, postupování (nejen) náboženských „primordiálních komponent“ ústřední skupiny do binárního diskurzu občanské společnosti jevem aktuálním. Stejně tak podle mne naráží představa klasického liberalismu a potažmo i současného konzervatismu o tom, že politický subjekt se konstruuje vně soukromého prostoru.³⁸ Pronikání ne-občanských diskurzů „na veřejnost“ je příznačné i pro tento případ.

Alexander výše uvedené rozpory řeší zavedením termínu fragmentovaná občanská sféra³⁹ a vyrovnává se tak s dichotomií ideálního typu (občanská sféra) a empirické skutečnosti (občanská společnost). Jinými slovy se jedná o zohlednění faktu, že veřejný prostor nebyl a není před „rozmary“ soukromých světů nikdy zcela uchráněn. Občanský život je jimi naopak narušován „...kulturně, sociálně, psychologicky i v sociálních vazbách každodenních praktik.“⁴⁰

Inkluzi do fragmentované občanské sféry lze z analytického pohledu rozdělit do dvou dimenzí. Charakterizoval bych je jako sociální a politickou rovínu. První⁴¹ poukazuje na skutečnost, že začleňování se netýká pouze vstupu okrajových skupin do struktur politického rozhodování, ale i na pracovní trh (makro-úroveň) nebo třeba „trh“ sňatkový⁴² (mikro-rovina). Druhá dimenze, politicko-občanská⁴³, je přímo svázaná s diskurzem práv jako nástrojem politické inkluze. Pozitivně stanovená práva umožňují vymezení autonomní sféry vlivu nezávislých občanů, oddělné od státní autority. Jejich derivací ze základní lidsko-právní roviny a následnou instrumentalizací (například prostřednictvím různých podob sociálních hnutí) jsou okrajové skupiny rovněž schopny legitimně prosazovat své nároky na uznání, začlenění a rovnocenné zacházení ze strany druhých. Reflexe práv jim vlastně umožňuje dosáhnout politického uvědomění si sebe sama jako příslušníků znevýhodněné kolektivity. „Důležité je, [...] že k takovému

³⁷ EDER, K. The Public Sphere. In *Theory Culture Society*, 2006, No. 23, srov. s. 607

³⁸ Tamtéž, srov. s. 608

³⁹ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 402

⁴⁰ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 57

⁴¹ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 410

⁴² Zde může k „měření integrace“ sloužit ukazatel multi-etnických sňatků.

⁴³ MARARA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9. , srov. s. 22-29

sebeuvědomění může dojít až tehdy, když je historicky ustaven inkluzivní koncept politického společenství - když univerzalita práv činí alespoň formálně občany ze všech příslušníků *společnostní komunity*...⁴⁴ Garantem je jim stát jako nezávislý arbitr a dohlížitel nad dodržováním litery zákona.⁴⁵

V následující kapitole se budu věnovat strategiím integrace okrajových skupin do mezního společenství. Cílem je poukázat na skutečnost, že spektrum forem začleňování může být velmi široké

2.2. Podoby občanského začleňování

Integrační strategie příslušníků okrajových skupin můžeme sledovat z několika úhlů pohledu. Nejprve je ovšem nutné říci, že se v tomto případě nejedná o „systémovou úroveň“ integrace. Tím mám na mysli, že nejde o integrační modely konstruované a aplikované na úrovni státu, tedy o státní integrační politiku. V centru mé pozornosti budou strategie aktérů v „žitém světě“ a způsoby, jak se s různými společenskými tlaky, analyzovanými výše, vyrovnávají v každodennosti. Na druhé straně je ale důležité vzít v úvahu, nakolik členové okrajových kolektivit reagují na onu „systémovou úroveň“, tedy do jaké míry při volbě konkrétní varianty „občanského začlenění“ přihlížejí k podobě integrační politiky státu, ve kterém se pohybují. Myslím si totiž, že tyto dvě roviny od sebe nelze nikdy zcela oddělit a ve skutečnosti se vzájemně vždy do určité míry ovlivňují a dialekticky spoluutvářejí.

V zásadě můžeme rozlišovat mezi dvěma typy strategií. Jednu skupinu bych označil jako kolektivní, druhou jako individuální.

Kolektivní strategie předpokládají konstituci okrajové skupiny jako „skupiny pro sebe“. To znamená, že je nezbytné, aby došlo ke skupinovému sebeuvědomění přibližně stejně integrovaných aktérů⁴⁶. K tomu dochází paradoxně, ale zároveň i logicky, na základě těch charakteristik, které je v očích ústřední skupiny mohou stigmatizovat

⁴⁴ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 106

⁴⁵ Stále ovšem platí, že různé skupiny jsou schopny využívat diskurz práv ve svůj prospěch různou měrou. Reálné šance na prosazení zájmů okrajových skupin vůči skupině ústřední budou omezené, už jen proto, že lze přepokládat, že tato disponuje vždy jistým druhem privilegovaného přístupu, co se užívání práv týče.

⁴⁶ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 105

a odepírat jim přiznání ústřední solidarity. Jde o zmíněné primordiální „vnější znaky“ jako jsou etnická a náboženská příslušnost, jazyk, ale i shodné bydliště⁴⁷ a podobně.

2.2.1. Strategie etnicky uvědomělé inkluze

Začnu variantou, která se dá jednoznačně zařadit na kolektivní pól výše uvedené dichotomie. Dle Alexandra⁴⁸ se objevuje především za okolností, kdy jsou okrajové skupiny konfrontovány s výraznějším konstruováním primordiálních odlišností nebo uzavřeností struktur.

V rámci „etnicky uvědomělé inkluze“⁴⁹ se jedná o posun od požadavku na rovnocenné zacházení a důrazu na nastavení rovných příležitostí k skupinově zaměřenému nároku na zvláštní zacházení. Reprezentanti okrajových skupin tlačí na zavádění různých „afirmativních akcí“, tedy na jakýsi preferenční přístup k dané kolektivitě ze strany státu, ale i nestátních institucí (například vzdělávacích).

Naznačený postup je kombinován s úsilím o rovný přístup a individualizovanou inkluzi, která je pouze „odsunuta do budoucna“⁵⁰. Navíc i přesto, že je vědomě akcentována etnická odlišnost, snaží se okrajové skupiny dosáhnout určité primordiální homogenizace.⁵¹ Míru, v jaké bude tento typ strategie užíván, bude určovat flexibilita institucionálního a strukturálního prostředí a také relativní úspěch právě v onom procesu primordiální homogenizace.

Za významný poznatek považuji, že to, jak si okrajové skupiny podržují své „etnické povědomí“ a snaží se dosáhnout zvláštní pozornosti na úkor ostatních členů občanské sféry, je zároveň jistým způsobem z její dominantní části vyčleňuje.⁵² Tato skutečnost je značně paradoxní. Podle mého názoru ale dobře dokládá, že afirmativní akce mohou mít nejen intencionální, ale také nezamýšlené důsledky a jejich uplatňování a aplikace by se měly v praxi na základě toho posuzovat.

⁴⁷ Souvislost mezi společenskou a prostorovou exkluzí v této práci blíže zkoumat nebudu, jelikož by to bylo nad rámec mého tématu. Nicméně se domnívám, že je to otázka velice zajímavá a relevantní.

⁴⁸ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 37

⁴⁹ Tamtéž, srov. s. 37

⁵⁰ MARARA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9. , s. 31

⁵¹ ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 38

⁵² MARARA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9. , srov. s. 30

2.2.2. Asimilativní strategie

Jestliže jsem tvrdil, že předešlý typ začlenění reprezentuje kolektivní strategie, asimilaci je třeba chápat jako jejich „individuální variantu“. Dle Alexandera⁵³ se jedná o historicky nejfrekventovanější formu inkluze. Členové okrajových skupin se skrze ni zapojují (a dokonce jsou ze strany ústřední skupiny povzbuzováni) do participace na veřejném občansko-politickém životě. Musejí ovšem splnit klíčovou „podmínku“. Tou je veřejně se vzdát svých „znečištěných“ (polluted) primordiálních identit. „V procesu asimilace se proto osoby, jejichž identity jsou v soukromé sféře znečištěny, ve skutečnosti učí, jak se ve veřejné sféře prokazovat novými a odlišnými primordiálními vlastnostmi.“⁵⁴ Asimilace je v tomto ohledu možná do té míry, v níž u dané společnosti existují instituce, které jsou schopny proces „výchovy k občanství“ zaštitit. Tím jsou myšleny zejména vzdělávací organizace nebo třeba média.

Úspěch či neúspěch určuje to, nakolik se jedinec (ve veřejném prostoru) identifikuje s hodnotami a sociálními (a primordiálními) kvalitami ústřední skupiny. Stejně tak hraje klíčovou roli i přijetí životního způsobu, kterým se tato skupina vyznačuje (jazyk, kulturní preference, vzdělání a podobně).⁵⁵ Jinými slovy se jedná o veřejnou sebe-prezentaci v Goffmanově smyslu. Myslím si, že je docela dobře možné vysvětlit tuto inkluzivní strategii skrze Goffmanův obecný model jednání. Jedinec, který inscenuje určité představení za účelem prezentace své identity, zároveň vznáší morální požadavek na to, aby s ním bylo odpovídajícím způsobem nakládáno.

Je nutné, abychom si uvědomili, že primordiální kvality okrajových skupin nejsou nějak nově definovány⁵⁶ (ve smyslu de-stigmatizace), ale pouze dochází k veřejnému rozpojení „znečištěné vlastnosti“ a jejího držitele. Jedná se vlastně o překonání rozporu mezi veřejným občanstvím a soukromým (nežádoucím) primordiálním partikularismem. Vlastnosti jedinců, kteří byli přijati za rovnocenné členy občanské společnosti, zůstávají velmi často i nadále ostrakizovány. Dle Alexandera⁵⁷ je tato skutečnost paradoxní. Z „morálního“ pohledu asimilace selhává v příslibu dostupnosti univerzální solidarity a rovného občanství pro všechny. Toto

⁵³ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 421

⁵⁴ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 61

⁵⁵ MARARA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9., srov. s. 30

⁵⁶ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 422

⁵⁷ Tamtéž, srov. s. 423

selhání ale na druhou stranu umožňuje masivní inkorporaci nebo alespoň výrazné přiblížení se členů okrajových skupin k jádru centra.

Takto vystavěný model je podle mého mínění možné dobře srovnat se Sartoriho konceptem pluralismu, který chápe jako odpověď na hledání žádoucího způsobu integrace okrajových kolektivit. Jsem toho názoru, že jej vlastně s asimilací ztotožňuje, i když sám k tomu říká,⁵⁸ že v případě jeho řešení se jedná pouze o redukci rozdílů, pakliže jsou příliš velké, nikoliv o homogenizaci. O tu ovšem nejde ani v souvislosti s asimilací, která se netýká soukromé sféry, kde mohou zůstat, a myslím si, že většinou také zůstávají, primordiální rozdíly zachovány.

Shrnou-li, lze konstatovat, že asimilace je přístup, jehož optikou jsou nahlíženi ti, již se nechtějí veřejně vzdát své identity, jako součást jakéhosi „odděleného parciálního subsvětá“⁵⁹. Alexanderem naznačený paradox proto nemůže být touto cestou nikdy zcela uspokojivě vyřešen.

2.2.3. Od „napojování“ k multikulturalismu

Inkluzivní strategie, které budu analyzovat nyní, mají jeden společný znak.⁶⁰ Jsou myslitelné výhradně tam, kde je dostatečně rozvinutá občanská společnost. Primordiální charakteristiky okrajových skupin mohou být v takovém prostředí vnímány spíše jako „etnické“ než jako „cizí“. „Potenciál tolerance“ se při tomto „nastavení“ bude zvyšovat a členové okrajových skupin budou více akceptováni jak v soukromí, tak ve veřejném prostoru. Díky vytváření pevnějších a hlubších vazeb mezi okrajovou a ústřední skupinou dochází k tomu, že „primordiální partikularity“ mohou být snáze překlenuty. „Napojování“ (Hyphenation) v tomto smyslu znamená, že (nejen) etnická příslušnost okrajových skupin se navazuje na primordiální identity centra. Vytváří se tak v podstatě kvalitativně nová kolektivní identita, jakýsi „kulturní hybrid“, který není ani „ústřední“, ani „okrajový“.

Dle Alexandra⁶¹ se tak otevírají možnosti pro nové způsoby prezentace „já“. Objevuje se prostor pro meziskupinový dialog, který vede k většímu vzájemnému porozumění ústíci do navazování nových přátelství, což se projevuje například i větší mírou etnicky smíšených manželství.

⁵⁸ SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalectví : esej o multietnická společnosti*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005, srov. s. 96

⁵⁹ TOPINKA, D. Uvznutí v nelegalitě. In *Sociální studia*, 2006, No. 1., srov. s. 76

⁶⁰ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s.431-433

⁶¹ Tamtéž, srov. s. 432

I přes uvedené to neznamena, že by koncept „napojování“ znamenal zcela „rovné zacházení“ při hodnocení primordiálních vlastností ústřední a okrajové skupiny. Vnímání základních odlišností a jejich stigmatizace zůstávají v zásadě nezměněny. „Nabízí spíše pohyb směrem k relativnímu přehodnocení, umožňující větší volnost a přenositelnost jednotlivých primordiálních kategorií, jež zůstávají víceméně nečistými reprezentacemi občanské způsobilosti.“⁶² Podobně jako asimilace je i „napojování“ z „morálního“ hlediska ambivalentní. Okrajovým skupinám není i nadále umožněno v plné míře dekonstruovat negativní stigmatizace spojené s jejich primordiální identitou.

Výše analyzovaná dilemata integračních strategií lze, alespoň v Alexanderově pojetí, řešit multikulturním „módem“ začlenění. Jedná se o kolektivní strategii⁶³, jejíž podstatou není, na rozdíl od afirmativní akce, faktické vyčlenění se z centra fragmentované občanské sféry. Stigmatizované skupiny si zachovávají a dokonce i akcentují vlastní kolektivní identitu v její politické dimenzi, přičemž v rámci dané společnosti neusilují o výlučnost.

Je třeba zdůraznit, že takto chápaný multikulturalismus se odlišuje od radikální odnože multikulturního hnutí, které je postaveno na politickém prosazování a podporování odlišností a rozdílů mezi jednotlivými společenskými či etnickými skupinami⁶⁴. Dle Alexandra není empiricky opodstatněné domnívat se, že takový přístup povede ke skutečnému uznání. Podle mne je spíše otázkou, nakolik může narušit společenskou kohezi a stabilitu.

Model multikulturalismu⁶⁵ může být považován za snahu o „očistění“ primordiálních vlastností samotných, nikoliv pouze o destigmatizaci jejich nositelů, tím, že jsou od nich symbolicky odděleni⁶⁶. Primordiální charakteristiky okrajových skupin se stávají nástrojem jejich veřejné sebe prezentace. Tím se, dle Alexandra, otevírá možnost pro jejich přijetí a pochopení nikoliv jako nepřekonatelných odlišností, ale spíše jako „variant na občanství“. Díky tomu je následně umožněno jejich začlenění do kulturního rámce dané společnosti a do diskursivního kódu občanské solidarity. „Právě

⁶² ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 64

⁶³ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 106

⁶⁴ ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006, srov. s. 399-402

⁶⁵ Tamtéž, srov. s. 450-451

⁶⁶ V obecnější rovině jeho přístup stojí na předpokladu, že reprezentativní kultura, kterou sdílejí příslušníci politické komunity, se nekryje s kulturní homogenitou. Jinak řečeno, spojení instituce občanství a národnosti se nejvíce jeví jako normativní nutnost (blíže viz. Czaló, 2003).

vlastnosti spojené s tím, že jsem žena, že nemám bílou barvu pleti [...] jsou tím, co se příslušníci ústřední a okrajové skupiny snaží pochopit a spoluprožít.“⁶⁷ Toto stanovisko jen podtrhuje důraz na to, do jaké míry jsou „objektivní“ rozdíly mezi různými společenskými skupinami konstruovány, a zároveň upozorňuje na možnost jejich aktivní rekonstrukce.

3. INTEGRACE MUSLIMŮ DO BRITSKÉ SPOLEČNOSTI

V této kapitole se budu podrobně věnovat ústřednímu tématu celé práce. V úvodu nastíním průběh a historický kontext muslimské migrace do Velké Británie. Dále rozpracuji socio-demografický profil britské muslimské minority včetně její „etnické“ skladby.

V další části, na pozadí teoretických východisek z předchozí kapitoly, analyzuji situaci muslimské komunity ve vztahu k majoritní společnosti s přihlédnutím k její potenciální diskriminaci a marginalizaci. Následovat bude popis britského integračního modelu, na což naváže část věnovanou „integračním strategiím“ muslimů na pozadí politické inkluze a dalších relevantních otázek.

3.1. Muslimská migrace do Velké Británie⁶⁸

Pro Evropu z dlouhodobější historické perspektivy tradičně platilo, že fenomén migrace byl spojený především s emigrací evropských populací do různých částí světa.⁶⁹ V masovém měřítku se tak děje zejména v souvislosti s rozvojem sofistikovanějších dopravních prostředků (obecně se snazším překonáváním času a prostoru⁷⁰) a expanzivní imperialistickou politikou evropských (koloniálních) velmocí. Mezi ně se na přední pozice řadila i Velká Británie⁷¹, která tento trend jednoznačně potvrzovala.

⁶⁷ ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 65

⁶⁸ Smyslem této kapitoly není vzbudit dojem, že veškerá migrace do Británie byla „muslimská“. Analyzované příčiny a další okolnosti tohoto jevu jsou platné i pro jiné náboženské, či jinak definované příchozí skupiny. Zvolený název odkazuje k tomu, že se v souvislosti s migrací nezabývám okolnostmi, jež by nebyly relevantní pro muslimské přistěhovalce.

⁶⁹ FASSMAN, H., MÜNZ, R. Patterns and Trends of International Migration in Western Europe. In *Population and Development Review*, 1992, No. 3, srov. s. 458

⁷⁰ GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: SLON, 2003, srov. s. 23-26

⁷¹ V textu neuvádím oficiálního názvu Spojené království Velké Británie a Severního Irska, ale jeho jiné (z formálního hlediska nepřesné) varianty jako Británie, Spojené království, Anglie a podobně. Takto pojmenovávám i různé historické etapy vývoje státu, přičemž si jsem vědom vzniklých nepřesností a zjednodušení. V rámci sledovaného tématu ovšem tento problém nepovažuji za důležitý.

Ke klíčovému obratu, který znamená „vychýlení kurzu“ směrem k imigraci, dochází až ve 20. století⁷² a jeho zdroji jsou především velké vojenské konflikty, zejména pak druhá světová válka. Poté následovalo období dekolonizace. Zásadní roli, kterou sehrává v přílivu migrantů, včetně těch muslimských, budu zkoumat v dalším textu.

Historicky bezprecedentní imigrační vlny jsou tak syceny zejména mohutným přílivem nové pracovní síly z území mimo Evropu. To bylo nezbytné pro zaplnění „demografické mezery“ vzniklé obrovskými válečnými ztrátami evropských států. Zmíněný proces dekolonizace v tomto kontextu vyústil do masového návratu kolonistů a koloniálních úředníků zpět do svých mateřských zemí⁷³, a může být proto rovněž považován za jeden z ústředních důvodů evropské imigrace.

3.1.1. Příčiny muslimské imigrace

Na půdorysu naznačeného „historického podloží“ jsou vytvořeny i podmínky pro muslimskou imigraci (nejen) do Británie. V zásadě kopíruje ústřední migrační vzorce, které jsou pro poválečnou dobu typické.⁷⁴ Je charakteristická zejména přesunem rozsáhlých populací z Jihu na Sever a zvýšeným tokem přistěhovalců mezi státy, které spolu měly historicky ustavená silná kulturní a politická propojení. V tomto případě se jedná o pohyb z území bývalých kolonií do jejich bývalých evropských „centrál“.

Na základě výše předložených předpokladů můžeme identifikovat dva bazální důvody muslimské imigrace do Británie. Zaprvé se jedná o motivy ekonomické. Ty souvisejí s poptávkou po pracovní síle. Britský trh, stejně jako trhy řady dalších evropských zemí, zažíval v 50. letech ekonomický boom⁷⁵. Jelikož množství domácích pracovníků nepostačovalo tempu a potřebám ekonomického růstu a kontakty s východní Evropou byly v důsledku studené války fakticky zmrazeny, je pracovní síla hledána mimo kontinent.⁷⁶

Migranti z těchto oblastí, mezi něž patřili právě muslimové, tak mohli využít jedinečné šance, jak zlepšit svou ekonomickou situaci a zvýšit si životní úroveň. V kontextu pracovní migrace do Británie je ovšem potřebné zdůraznit, že na rozdíl od

⁷² FASSMAN, H., MÜNZ, R. Patterns and Trends of International Migration in Western Europe. In *Population and Development Review*, 1992, No. 3, srov. s. 458

⁷³ Tamtéž, srov. s. 458

⁷⁴ Tamtéž, srov. s. 464

⁷⁵ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 156

⁷⁶ Je samozřejmě třeba vzít v potaz i pracovní migraci v rámci západoevropských států. V případě Británie bylo v tomto ohledu významné zejména Irsko (blíže viz. Coleman, 1995).

řady západoevropských zemí nebyl nikdy příliv pracovní síly koordinován centrálně.⁷⁷ To znamená, že ze strany vlády nebyly vypracovány žádné specifické programy pracovní imigrace, jak tomu bylo třeba v Německu a dalších kontinentálních státech. Jednalo se proto spíše o přímé náborové iniciativy, které byly organizovány skrze různé vyslance,⁷⁸ nebo o individuální rozhodnutí jednotlivců.

tab. 1. Odhadové počty muslimů v Británii v letech 1961-2001⁷⁹

rok	počet muslimů
1961	50 000
1971	226 000
1981	553 000
1991	950 000
2001	1 600 000

Pracovní migrace je rozhodující měrou ovlivňována vývojem a aktuální situací na poli globální ekonomiky. Různé výkyvy a nestability proto mohou způsobit snížení absorpční kapacity pracovního trhu a vést k omezení poptávky ze strany zaměstnavatelů. Tak tomu bylo i z pohledu britské muslimské imigrace především v 70. letech v době takzvané ropné krize.⁸⁰ Ta měla v řadě západoevropských států za následek zpřísnění imigrační politiky, přičemž cílem bylo v podstatě zcela zamezit přílivu dalších pracovníků z ciziny.

Jak ale ukazuje tabulka 1., počty příslušníků muslimské populace se mezi 70. a 80. léty, tedy v době ekonomické recese, nesnižovaly. Naopak dokonce více než dvojnásobně vzrostly⁸¹. Z toho plyne, že dynamiku britské muslimské imigrace je potřeba hledat i jinde, ne jen na straně incentív ekonomického charakteru.

Dostávám se tak k druhé stěžejní příčině imigrace, kterou bych označil jako „kulturní afiliace“. Tento fenomén je propojen právě s britskou koloniální minulostí. Říše britského impéria zasahovala v podstatě do všech částí světa. Její přímé kolonie nebo dominie se nacházely v Americe, Africe, Asii, na Karibských ostrovech, ale

⁷⁷ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 156

⁷⁸ HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 515

⁷⁹ PEACH, C., GALE, R. Muslims, Hindus and Sikhs in the New Religious Landscape of England. In *Geographical Review*, 2003, No. 4., srov. s. 479

⁸⁰ FASSMAN, H., MÜNZ, R. Patterns and Trends of International Migration in Western Europe. In *Population and Development Review*, 1992, No. 3, srov. s. 461.

⁸¹ V průběhu 80. let dochází téměř ve všech západoevropských zemích k výraznému snížení počtu imigrantů (blíže viz. Fassman, H., Münz, R., 1992). Růst muslimské populace je do značné míry vyvolán reunifikací rodin. Této skutečnosti a jejím příčinám se budu podrobněji věnovat níže.

i jinde. Po druhé světové válce se v rámci dekolonizace impérium fakticky rozpadá a bývalé kolonie získávají autonomii. Nicméně to neznamená přerušení kulturních a politických kontaktů.⁸² Mezi Británií a státy takzvaného Nového Commonwealthu (New Commonwealth), což byla skupina bývalých britských koloniálních území a dominií (výhradně neevropských), které se rozhodly zůstat v rámci Britského společenství národů i po získání nezávislosti v roce 1947, existovala i nadále silná politická a kulturní pouta. Obyvatelé těchto zemí byli považováni za „Commonwealth citizens“⁸³, což s sebou neslo řadu privilegií⁸⁴. Významným mezníkem byl v tomto smyslu rok 1948, kdy byl vydán takzvaný British Nationality Act. Prostřednictvím něj všem obyvatelům zmíněného uskupení v případě příjezdu a usazení se v Británii vznikal automatický nárok na plná občanská práva. Zahrnoval právo na práci, možnost volit a být volen nebo participaci na výhodách britského sociálního státu.

Jednalo se o historicky zcela ojedinělou záležitost, která fakticky otvírala hranice a možnost stát se po formální stránce občanem Velké Británie několika stovkám milionů lidí.⁸⁵ Tato skutečnost z pochopitelných důvodů sama o sobě vedla k přílivu tisíců muslimských imigrantů (a stovek tisíců dalších) z „preferovaných zemí“.⁸⁶ Zde je proto dle mého úsudku možné hledat další zásadní důvod muslimské imigrace umožněné praktickými politickými a právními důsledky oné kulturní afiliace⁸⁷.

Jelikož se takové opatření setkalo s nevolí ze strany domácích obyvatel a docházelo k prvním problémům v soužití s přistěhovaleckými skupinami, byla v roce 1962 přijata restriktivní legislativa⁸⁸, která tuto liberální imigrační politiku ukončila.

Na základě nových podmínek se tak spolu se ztrátou privilegií ztížila

⁸² COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 159

⁸³ I v současnosti patří Británie k několika málo evropským státům, které imigranty rozdělují do více různých skupin. Imigranti s British Dependent Territory Citizenship, British Overseas Citizenship a Commonwealth Citizenship jsou evidováni odděleně od všech „ostatních“. (blíže viz. Fassman, H., Münz, R., 1992).

⁸⁴ BLEICH, E. The Legacies of History? Colonization and Imigrant Integration in Britain and France. In *Theory and Society*, 2005, No.2, srov. s. 183-185

⁸⁵ Stejnou situaci lze pozorovat i v případě vztahu Francie a Alžírka, kde bylo po určitou dobu zavedeno obdobné legislativní opatření. Na rozdíl od Británie ovšem tato vysoce liberální preferenční imigrační politika platila po výrazně kratší období a týkala se výrazně menší skupiny lidí. V případě obou států se na tuto „historickou anomálii“ musíme dívat jako na pokus o vyrovnání se s dědictvím kolonialismu. Snahou bylo deklarovat jistou rovnost mezi občany mateřských zemí a státy, které bývaly dříve pod koloniální správou (blíže viz. Bleich, 2005).

⁸⁶ BLEICH, E. The Legacies of History? Colonization and Imigrant Integration in Britain and France. In *Theory and Society*, 2005, No.2, srov. s. 185

⁸⁷ Podstata tohoto fenoménu, například podle Barši (Barša, 2003), spočívá v neochotě Británie vzdát se své velmocenské pozice.

⁸⁸ BLEICH, E. The Legacies of History? Colonization and Imigrant Integration in Britain and France. In *Theory and Society*, 2005, No.2, srov. s. 185

i možnost cestování mezi Británií a mateřkou zemí migrantů. Situace ovšem nevedla k zásadnímu poklesu přílivu přistěhovalců. Ani se nenaplnil v Británii, ale i v jiných zemích všeobecně přijímaný předpoklad,⁸⁹ dle kterého byla pracovní imigrace považovaná za pobyt „na dobu určitou“. Přistěhovalci, včetně těch muslimských, se zachovali zcela opačně a začali si s sebou přivážet své manželky (u první vlny šlo v podstatě výhradně o mužskou imigraci⁹⁰), čímž dochází k reunifikaci rodin, ovšem již na území britského státu. Vzniklá situace vedla z dlouhodobější perspektivy k dalšímu masivnímu nárůstu muslimské populace, do kterého je již třeba zahrnovat i potomky přistěhovalců. Tato skutečnost pak vysvětluje i výše zmiňované zvyšující se počty muslimů v období ekonomické stagnace.

Naznačený nezamýšlený důsledek imigrační politiky znamenal, že přistěhovalectví a na něj se vážící problémy se postupně posouvají do centra zájmu britské integrační politiky a stávají se otázkou, na niž je uspokojivá odpověď hledána až do současnosti.

3.1.2. „Zdrojové“ oblasti muslimské migrace a regionální lokalizace muslimských komunit na britském území

V této části se budu podrobněji věnovat místům a zemím, odkud přicházely klíčové proudy muslimské migrace. To mimo jiné poslouží k lepšímu pochopení socio-demografického profilu soudobé britské muslimské populace, na nějž se zaměřím v další kapitole.

Co se týče poválečné vlny imigrace z počátku 50. let, je zajímavé, že muslimové v ní byli zastoupeni poměrně málo. To vyplývá z tabulky 1., kde vidíme, že v roce 1961 se jejich odhadové počty pohybovaly přibližně kolem 50 tisíc. Navíc, jak jsem poznamenal výše, v této době bylo imigrantům z preferovaných zemí Nového Commonwealthu garantováno automatické britské občanství.

Ústředním proudem byla až jihoasijská imigrace, která začíná koncem 50. a počátkem 60. let, přičemž vrcholí zejména v letech 70. Byli v ní zastoupeni především přistěhovalci z Indie a Pákistánu, kteří převážně pocházeli ze severozápadní části indického subkontinentu.⁹¹ Tato situace byla vyvolána velkými pohyby obyvatel

⁸⁹ PEACH, C., GALE, R. Muslims, Hindus and Sikhs in the New Religious Landscape of England. In *Geographical Review*, 2003, No. 4., srov. s. 474

⁹⁰ Tamtéž, srov. s. 474

⁹¹ Tamtéž, srov. s. 473

způsobenými rozpadem bývalé Britské Indie a ustavením samostatných států Indie a Pákistánu.

Imigranti této vlny se rekrutovali převážně ze skupin s nízkým sociálním statutem, s nízkým vzděláním a malou uplatnitelností na trhu práce. V 70. letech přibližně 60 procent pákistánských muslimů přijíždělo do Británie bez kvalifikace.⁹²

Ze sociologického pohledu byli velice zajímavou skupinou přistěhovalci z východní Afriky, kteří se do Británie dostávali především v pozdních 60. letech. Přicházeli ze států jako je Uganda, Tanzanie nebo Keňa. Jednalo se o velkou jihoasijskou populaci, která tvořila v těchto bývalých britských koloniích střední třídu úředníků, obchodníků a řemeslníků.⁹³ V období afrického nacionalismu a takzvaných programů afrikanizace (Africanizations programs), které následovaly po dekolonizaci, byla tato skupina vytlačena. Její součástí tvořilo asi 15 procent muslimů, což představovalo několik tisíc jedinců.⁹⁴ Tito (především) Ismá'ílijští šiité⁹⁵ reprezentovali vysoce organizované a kultivované uskupení.⁹⁶ Protože mluvili anglicky, byli vzdělaní a díky svému postavení ve společenské struktuře měli naakumulovaný dostatečný kapitál, nechtěli se vracet zpět do země původu. Mířili proto do Británie (což v tomto případě jednoznačně souvisí s kulturní afiliací), kde, na rozdíl od muslimů přicházejících z indického subkontinentu, relativně dobře zapadli do socio-ekonomické struktury⁹⁷. I zde bychom je proto mohli řadit spíše ke střední třídě.

Poslední významná jihoasijská muslimská vlna proudila na britské území ze severozápadní oblasti Bangladéše a vrcholila v 80. letech. Jelikož se jednalo primárně o jedince pocházející z chudého vesnického prostředí a protože se do Anglie dostávali v období malého zájmu o další pracovní sílu,⁹⁸ dá se konstatovat, že ze všech muslimských skupin jsou i dnes právě Bangladéšané tou nejméně úspěšnou.

V 90. letech, díky řadě národnostních konfliktů, imigrují do Británie z politických důvodů muslimští uprchlíci z Bosny, Kosova, Somálska, Afghánistánu,

⁹² COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 189-190

⁹³ HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4, srov. s. 515

⁹⁴ Tamtéž, srov. s. 515

⁹⁵ Jde o jednu z větví šiitského Islámu

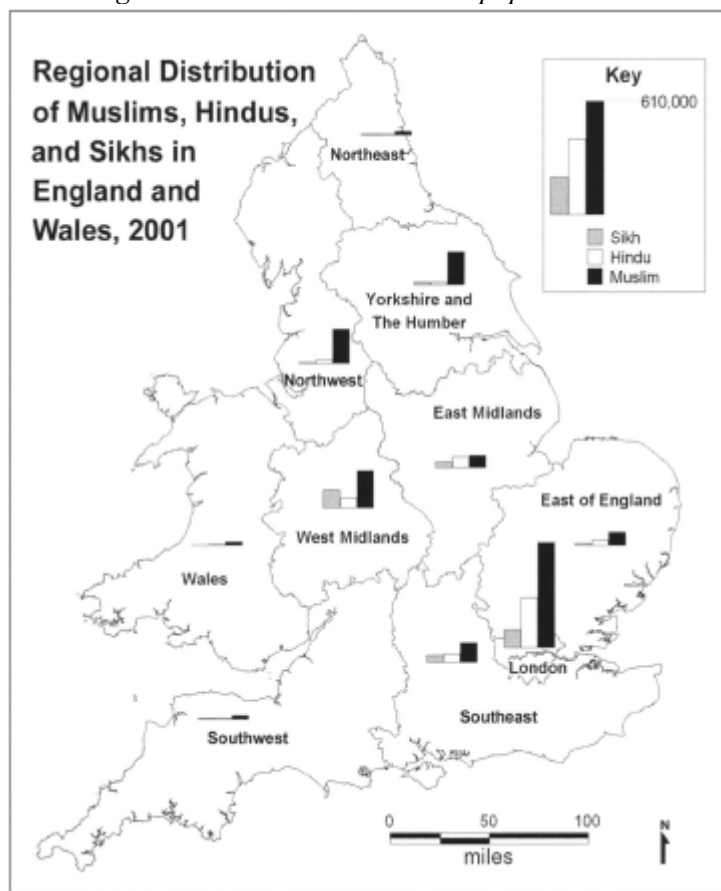
⁹⁶ PEACH, C., GALE, R. Muslims, Hindus and Sikhs in the New Religious Landscape of England. In *Geographical Review*, 2003, No. 4., srov. s. 474

⁹⁷ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 189

⁹⁸ PEACH, C., GALE, R. Muslims, Hindus and Sikhs in the New Religious Landscape of England. In *Geographical Review*, 2003, No. 4., srov. s. 474

Iránu nebo Iráku.⁹⁹ V tomto období se na území ostrovního státu dostávají i černí Afričané a spolu s dalšími jmenovanými skupinami rozšiřují řady britských muslimů.

obr. 2. Regionální rozmístění muslimské populace v Británii¹⁰⁰

V závěru této kapitoly se již jen krátce dotknu problematiky rozmístění muslimské minority v rámci jednotlivých regionů. Obecně je pravidlem, že menšinové skupiny jsou symptomatické poměrně výraznými tendencemi lokálního sdružování.¹⁰¹ Vzájemná pomoc v rámci komunity jim umožňuje lépe se vyrovnat s tlaky nového prostředí. Zároveň si tak mohou udržovat některé zvyky a vytvářet protitlak asimilaci ze strany majoritní společnosti.

Jak je patrné (viz. obrázek 2.), platí tyto vzorce i pro britské muslimy. Koncentrují se zejména v Londýně a v průmyslových městech na severu a ve střední Anglii, jako je Birmingham, Manchester a Leicester. Na severu jsou také soustředěni ve městech s rozvinutým textilním průmyslem, například v Bradfordu, Blackburnu,

⁹⁹ Tamtéž, srov. s. 474

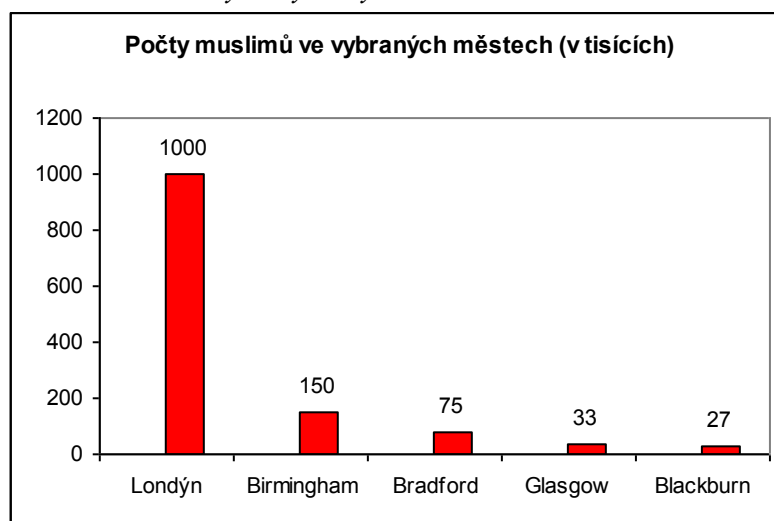
¹⁰⁰ Tamtéž, s. 476

¹⁰¹ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 183-184

Oldhamu nebo Prestonu. Ve Skotsku a ve Walesu existují početnější komunity zejména v Glasgow, Cardiffu a Swansea¹⁰².

Díky této výrazné regionální koncentraci najdeme v současnosti v Británii oblasti, kde muslimové tvoří většinu. V některých městech až 90 procent dětí, které navštěvují tamní školy, pocházejí z muslimského kulturního prostředí.¹⁰³ To, že tento fakt není samoučelný a má své politické, ale i jiné konotace, bude předmětem jedné z dalších kapitol této práce.

graf 1. Muslimské komunity ve vybraných městech v Británii v letech 2001-2002¹⁰⁴

3.2. Socio-demografický a „etnický“ profil britských muslimů

V této kapitole se budu podrobněji věnovat demografickým, sociálním a etnickým charakteristikám britských muslimů. Zaměřím se na jejich podíl v populaci, etnický a věkový profil, na což naváží vzdělanostní strukturou a údaji týkajícími se ekonomické aktivity.

Na úvod je třeba říci, že pojem „etnický“ v této i dalších kapitolách užívám v přejatém významu z angličtiny. Jak v odborném, tak laickém diskurzu zde „etnické“ označuje příslušnost, pro kterou bychom v češtině volili spíše přívlastek „národní“. Ovšem i toto není zcela přesné, protože ve statistikách se pod „etnickými skupinami“ objevují kategorie jako třeba „white“, či dokonce „mixed“. Na tomto problému je vidět, jakým způsobem je etnicita v britském prostoru konstruována a chápána. Myslím si, že

¹⁰² HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 516

¹⁰³ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 183-184

¹⁰⁴ Srov. dle <http://www.mcb.org.uk/library/statistics.php#2>, 8. 3. 2009

uvědomit si danou skutečnost je poznatek *sui genesis*, který by si jistě zasloužil pozornost. Nehodlám ale tento přístup problematizovat z pozice sociologické teorie etnicity, kde je sledovaný fenomén konceptualizována s daleko většími „nuancemi“. Taková snaha by vydala na samostatnou kapitolu, která by ovšem byla mimo rámec mého tématu.

Dále bych chtěl zmínit, že u řady údajů, které o muslimech existují, se jedná o odhady. U některých pak lze usuzovat pouze na určité trendy, aniž by bylo možné opřít se o konkrétní čísla. Rovněž je nutné vzít v potaz, že v otázkách založených na sebe-identifikaci jedinců, jako je třeba „měření“ religiozity, nelze využít žádný „objektivní“ nástroj.

Ústředním zdrojem informací, s kterým pracuji, je britské sčítání lidu. Proto základní socio-demografická a další data budu čerpat převážně odsud. Jsem si ovšem vědom, že s časovým odstupem více než sedmi let (poslední sčítání proběhlo v dubnu roku 2001) se dnešní stav bude lišit a některá čísla, jako je třeba absolutní počet muslimů, budou vyšší, a proto zdůrazňuji, že se veškeré analýzy v této kapitole vztahují právě k uvedenému období.

3.2.1. Zastoupení muslimů v britské populaci

Soudobá britská společnost je z pohledu náboženské skladby historicky nejvíce kulturně diverzifikovaná¹⁰⁵. Z tabulky 1 (viz. kapitolu 3.1.1.) vyplývá, že v roce 2001 bylo ve Velké Británii přibližně 1,6 milionů muslimů. V porovnání¹⁰⁶ je tak islám, ke kterému se hlásí téměř 3 procenta všech obyvatel, druhým nejvlivnějším náboženstvím v zemi, co se týče deklarovaného počtu věřících (pro srovnání - první křesťanství je zastoupeno téměř 72 procenty a třetí hinduismus procentem jediným).

3.2.2. Etnická a věková struktura

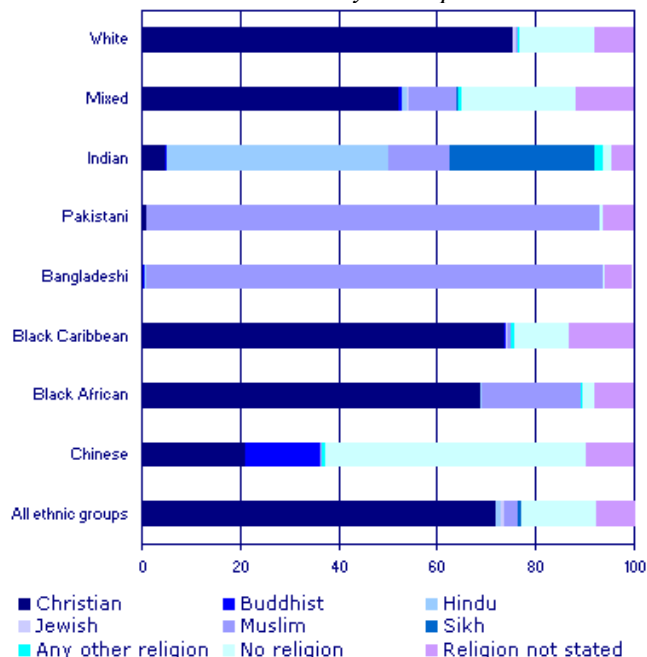
Jedním z hlavních cílů této kapitoly je rozklíčovat etnickou skladbu muslimské minority. Tvrdím, že nazírat muslimy jako homogenní skupinu a hovořit v tomto ohledu o jednotné „komunitě“ je přinejmenším diskutabilní. Tento závěr podle mého názoru potvrzuje i předešlá kapitola, z níž je patrné, že „rozptyl“ oblastí, odkud muslimové do Británie přicházeli, byl značně velký.

¹⁰⁵ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/CCI/nugget.asp?ID=395&Pos=4&ColRank=1&Rank=176>, 8. 3. 2009

¹⁰⁶ <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=293>, 8. 3. 2009

Z bližšího pohledu na etnickou skladbu je vidět, že její největší část tvoří přistěhovalci asijského původu, což logicky vyplývá i z toho, že tato imigrační vlna byla nejmasovější. Nejpočetnější je pákistánské etnikum, které zahrnuje necelých 43 procent všech muslimů v Británii. Následuje bangladéšská minorita, zastupující přibližně 17 procent. Poslední významnou asijskou skupinou jsou indiští muslimové reprezentující necelých 9 procent z celé muslimské kolektivity.¹⁰⁷

graf 2. Náboženská struktura dle etnických skupin v Británii v roce 2001¹⁰⁸

Necelých 12 procent představuje „bílá“ britská populace, přičemž v rámci této skupiny jako celku zastupují muslimové pouze zanedbatelnou část, jak je vidět z grafu 2.¹⁰⁹

Dalším, početně již ne tak významným etnikem, jsou černí afričtí muslimové s podílem více než 6 procent. Migrační vlna z 90. let, o které jsem se zmiňoval v předešlé kapitole, je relativně nevýraznou, přibližně 4 procentní částí celkového počtu. Obdobně je tomu u muslimů smíšeného etnického původu. Ti nepatrně přesahují

¹⁰⁷ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/statbase/ssdataset.asp?vlnk=6891&More=Y>, 8. 3. 2009

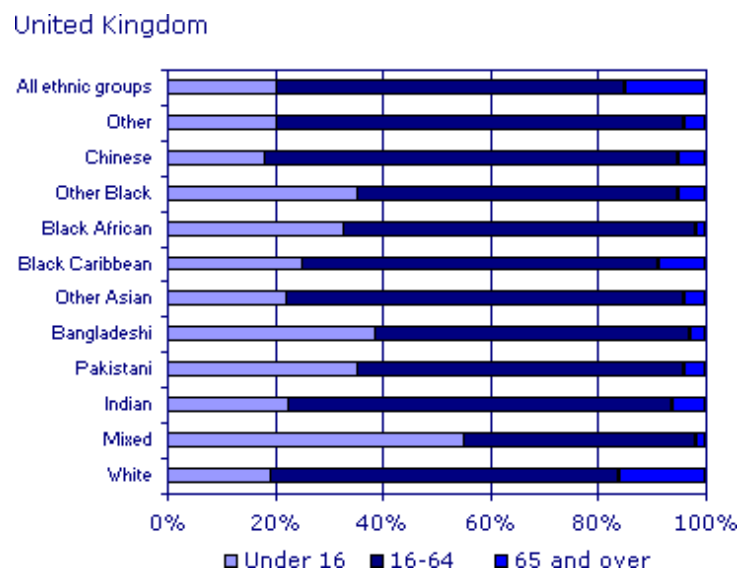
¹⁰⁸ <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=460>, 8. 3. 2009

¹⁰⁹ Je zajímavé, že ve sčítání lidu nejsou explicitně zahrnuti přistěhovalci arabského původu (etnika). V odborné literatuře (blíže viz. Poyting, S., Mason, V., 2007) se uvádí, že se jedná přibližně o 200 000-300 000 člennou skupinu. Dá se předpokládat, že převážná většina se bude hlásit k islámu a mohli by tvořit až 10 procent celé minority. Tuto skutečnost lze podle mne vysvětlit pouze tak, že se sami zařazují částečně například do skupiny „white“, část z nich pak „spadne“ mezi „other ethnic“ a podobně. Proto se v těchto šetřeních stávají „etnicky neviditelnými“.

hranici 4 procent.¹¹⁰ Z toho lze usoudit, že se mezi jednotlivými skupinami pouze v minimální míře objevují smíšené sňatky. O jejich významu, jako určitém indikátoru meziskupinových kontaktů, jsem se zmiňoval v první kapitole. Osobně se ovšem nedomníám, že by při posuzování míry inkluze hrál uvedený fakt nějakou zásadní roli, a proto se mu blíže věnovat nebudu.

Co se týče věkové struktury, platí, že stejně jako další minoritní skupiny, jsou i muslimové podstatně „mladší“ než většinová bílá populace. To je způsobeno zejména věkovou skladbou migračních vln, které vrcholily v 60. a 70. letech. Jelikož lze předpokládat,¹¹¹ že se jednalo o relativně mladé jedince, bude celkové zastoupení starších osob (kategorie nad 65 let) nutně nižší. Nemenší roli hrají i „vzorce porodnosti“ (fertility patterns), z kterých plyne, že v počtu dětí na jednu ženu mají ty muslimské v porovnání s majoritou podstatně více potomků, s čímž souvisí i nižší věk prvorodiček¹¹². Podíváme-li se na konkrétní data dvou nejpočetnějších muslimských skupin, nalezneme ve věkové struktuře Pákistánců více než 35 procent osob mladších 16 let. V případě Bangladéšanů se jedná až o 38 procent¹¹³.

graf 3. Britská etnická věková skladba v roce 2001

¹¹⁰ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/statbase/ssdataset.asp?vlnk=6891&More=Y>, 8. 3. 2009

¹¹¹ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/ci/nugget.asp?id=272>, 8. 3. 2009

¹¹² COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 172

¹¹³ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/ci/nugget.asp?id=272>, 8.3. 2009

Dá se očekávat, že s ohledem na věkovou strukturu se bude muslimská populace ve střednědobém horizontu nadále rozrůstat. Záležet bude na konkrétních mírách porodnosti a úmrtnosti, ale také na dalším vývoji v otázce imigrace.

3.2.3. Úroveň vzdělání a ekonomická aktivita

Poslední skupinou socio-demografických dat, kterou budu posuzovat, je vzdělanostní struktura a ekonomická aktivita. V prvně jmenované sféře se podstatnou měrou odrážejí trendy, které byly patrné z analýzy imigračních vln (viz. kapitolu 3.1.2.) Dle údajů z roku 2001¹¹⁴ je téměř polovina bangladéšských žen i mužů bez kvalifikace. U Pákistánců, jako nejpočetnější muslimské komunity, představuje zastoupení žen a mužů bez kvalifikace 40, respektive 27 procent. Jak je vidět, došlo u této skupiny k určitému posunu, uvážíme-li, že v rámci imigrační vlny ze 70. let přicházelo do Británie nekvalifikovaných až 60 procent pákistánských přistěhovalců.

Zajímavým údajem je úspěšnost potomků muslimských přistěhovalců v rámci britského školského systému. Jak je vidět z tabulky 3., děti britských Pákistánců a Bangladéšanů patří v porovnání s ostatními skupinami k těm nejméně úspěšným.

tab. 3. Úspěšnost dětí v britském školském systému podle etnického původu¹¹⁵

England & Wales	Percentages
Indian girls	66
White girls	55
Indian boys	54
Black girls	46
White boys	45
Other groups girls	44
Other groups boys	40
Pakistani/Bangladeshi girls	37
Black boys	31
Pakistani/Bangladeshi boys	22

Proportion of boys and girls aged 16 who achieved 5 or more GCSEs (grade A*-C), 1999

Lze usoudit, že jedinci s nižší kvalifikací budou mít větší problémy s uplatněním na trhu práce. Zmíněné skutečnosti mají proto dopad i na ekonomickou aktivitu. Celkově jsou více aktivní muži, což ovšem souvisí i s vysokou mírou porodnosti u muslimských žen. Nejnižší zastoupení kvalifikovaných pracovníků se u bangladéšské minority odráží i v nejnižších mírách ekonomické aktivity. Podobně je tomu i v rámci

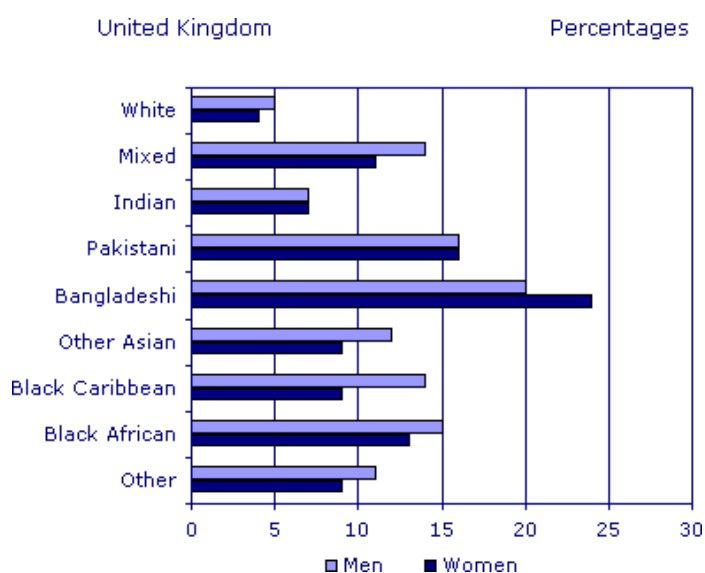
¹¹⁴ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=268>, 8. 3. 2009

¹¹⁵ <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=268>, 8. 3. 2009

skupiny Pákistánců.¹¹⁶ Zajímavostí je, že ti jsou specifičtí v podílu jedinců pracujících „na volné noze“ (self-employment). V porovnání s dalšími se jich v této kategorii objevuje nejvíce.¹¹⁷

Co se týče nezaměstnanosti, vykazují obě nejpočetnější etnika nejvyšší podíly v rámci celé populace. Za zmínku stojí srovnání s indickými přistěhovalci¹¹⁸. Ti jsou na tom z hlediska ekonomické aktivity i nezaměstnanosti téměř stejně jako bílá majorita. Neexistují ovšem konkrétní čísla pro muslimskou část této skupiny. I na základě poznatků o východoafrické indické imigraci můžeme ale odvodit, že bude s největší pravděpodobností vykazovat shodné charakteristiky jako zbytek Indů.

graf 4. Míry nezaměstnanosti britských etnických skupin v letech 2001-2002¹¹⁹

V závěru této kapitoly učiním již jen několik stručných poznámek k analyzovaným údajům. Z dostupných dat víme, že britská muslimská minorita je velice progresivně rostoucí skupinou. Bylo by proto žádoucí zaměřit úsilí sociální politiky země na řešení problémů, jimiž jsou vysoká nezaměstnanost nebo nízká úroveň vzdělání, s kterými se značná část muslimů potýká.¹²⁰ Ekonomická integrace jako jedna z komponent souvisejících se začleňováním (nejen) etnických kolektivit hraje v tomto

¹¹⁶ Srov. dle <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=271>, 8. 3. 2009

¹¹⁷ Srov. tamtéž, 8.3. 2009

¹¹⁸ Srov. tamtéž, 8.3. 2009

¹¹⁹ Tamtéž, 8. 3. 2009

¹²⁰ Obdobné problémy můžeme nalézt i u dalších etnických skupin, zejména u černé africké minority (black African). Netvrdím, že je žádoucí preferovat pouze vybranou znevýhodněnou skupinu. Přijatá opatření musejí mít samozřejmě univerzální charakter.

procesu velice podstatnou roli. Její systémová akcentace a facilitace může proto předejít řadě potenciálních problémů.

3.3. Muslimové jako okrajová skupina

Cílem této kapitoly je zhodnotit „teoretickou optikou“ ústřední a okrajové skupiny postavení muslimů v britské společnosti. Konkrétně se zaměřím na mechanismy diskriminace ze strany většiny.

Budu analyzovat zejména způsoby konstrukce symbolických hranic na systémové i fenomenologické rovině, které následně brání vstupu muslimské minority do centra občanské sféry a její univerzální solidarity. Hypotézu „etnické marginalizace“ budu testovat na několika konkrétních historických událostech, které demonstrují občansko-politické konfrontace s představiteli státní moci, ale i příslušníky britské ústřední skupiny. Jak uvidíme, velmi důležitou roli hraje mediální obraz těchto kauz, který značně napomáhá v procesu utváření předsudků vztahujících se k vnímání primordiálních charakteristik příslušníků muslimské minority.

Mým primárním záměrem je zachytit fenomén diskriminace v jeho procesuálním rozměru. Jinými slovy, porozumět mu skrze sledování dlouhodobého vývoje. Určitou „aktualizaci“ této otázky nabídnu v závěru kapitoly v podobě interpretace takzvaného MIPEX indexu. Soustředím se na jednu z jeho složek, která se týká institucionálního a právního nastavení anti-diskriminačních opatření v současné britské společnosti.

3.3.1. Konstrukce centra a periférie

V odborné literatuře je problém „proti-muslimského diskurzu“ poměrně široce diskutovaným tématem. Podle Stefana Allieviho¹²¹ můžeme příklady konfliktů souvisejících s muslimskými menšinami a rasově motivovanými útoky na ně nalézt téměř v celé Evropě. Jak jsem zmínil v kapitole *Příčiny muslimské imigrace*, ve Velké Británii se první tenze a neshody s domácími obyvateli objevují od prvopočátků muslimské imigrace. Pro každou takovou situaci můžeme hledat řadu často specifických příčin. Společným jmenovatelem, který zasazuje tyto případy do obecného modelu, jenž je dokáže vysvětlit jako celek, je koncept dichotomie ústřední a okrajové skupiny. Alexander tvrdí, že každý národ je budován kolem určitého klastru kulturních proměnných, které definují identitu jeho ústřední skupiny.

¹²¹ ALLIEVI, S. Relations and Negotiations: Issues and Debates. In MARÉCHAL, B., ALLIEVI, S., DASSETTO, F., NIELSEN, J. (eds.) *Muslims in the Enlarged Europe*. Boston: Brill, 2003, srov. s. 332

Bereme-li v úvahu tu britskou, považují za klíčové rozlišení mezi do češtiny těžce přeložitelnými pojmy „Britishness“ a „Englishness“¹²². První z nich odkazuje k bývalému britskému impériu a je politickým konstruktem, který se vztahuje k univerzálnímu charakteru britského občanství. Druhý zachycuje „kulturně-etnický“ rozměr britské identity a má svým způsobem segregiční funkci. Vymezuje primordiální charakteristiky, od kterých odvozují svou „výjimečnost“ členové ústřední skupiny. Soubor těchto charakteristik osciluje kolem tří nejdominantnějších definičních znaků. Jsou jimi bílá barva pleti, tedy rasová komponenta, příslušnost (ne nezbytně aktivní členství) k anglikánské protestantské církevní tradici, což je komponenta náboženská, a konečně jakási sdílená kulturní zkušenost a povědomí o „společném pokrevním původu“¹²³, jež reprezentují komponentu etnickou.

Při jisté míře zobecnění lze říci, že muslimští přistěhovalci, kteří do Británie v průběhu jednotlivých migračních vln přicházeli, nespĺňovali předpoklady ani jednoho ze zmíněných znaků. Proto lze usuzovat, že jim ze strany ústřední skupiny byl odepírán přístup k ústřední solidaritě a plnohodnotné participaci v rámci občanské společnosti. Mechanismy vyloučení, které se vztahují k okrajové skupině, již je v mnou aplikovaném modelu muslimská minorita, ovšem podléhají aktivnímu konstruování. Obecnému rozpracování této teze jsem se věnoval v kapitole *Od občanské společnosti k ústřední a okrajové skupině*. Nyní se zaměřím na jejich konkrétní podobu v souvislosti s britskou imigrační politikou.

Restriktivní opatření, která ukončila liberální imigrační praxi, znamenala rovněž „institucionální vztyčení“ symbolických bariér mezi starousedlíky a novými přistěhovalci z oblastí bývalého impéria.¹²⁴ Jednalo se o sérii legislativních nařízení, která uvozoval Commonwealth Immigration Bill z roku 1962, následoval jej Commonwealth Immigration Act vydán roku 1968 a poté Immigration Act, jenž byl schválen roku 1971¹²⁵. Dle Poytinga a Masonové¹²⁶ se díky těmto zákonům imigrační systém „rasově podbarvil“ (racialized). I když se formálně zaváděla „pouze“ možnost

¹²² HUSSAIN, Y., BAGGULEY, P. Citizenship, Ethnicity and Identity: British Pakistanis after 2001 'Riots'. In *Sociology*, 2005, No.3., srov. s. 413-415

¹²³ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 191

¹²⁴ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 65

¹²⁵ Pro ilustraci se omezují pouze na tyto tři zákonné normy. Pro jejich bližší rozvedení a doplnění viz. Baršová, Barša, 2005.

¹²⁶ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 65

kontroly přistěhovalců (narození na britském území nebo původ jejich rodičů či prarodičů), skrytým záměrem bylo otevřít prostor pro exkluzi „barevných“ (non-white) žadatelů o pobyt na britském území. Ono „Britishness“ jako základ britského občanství se štěpí na dvě kategorie.

Do té první, jež konvenuje s vymezením ústřední skupiny a zahrnuje takzvané „patrials“ (tedy občany dle původu) a „native born“, spadají Angličané, Skoti, Velšané a Severní Irové. Druhou tvoří ti, jejichž mateřské země jsou součástí Commonwealthu, ale kteří se nenarodili na území Spojeného království¹²⁷, což byla naprostá většina muslimských přistěhovalců. Metaforicky řečeno, zdá se, že „Englishness“ konzumuje „Britishness“ a devaluje tak logiku univerzálního charakteru občanství, potažmo solidarity přesně v intencích, které naznačuje Alexander.

Přijmeme-li interpretaci obou zmíněných autorů, je třeba dodat, že spolu s hranicemi na systémové úrovni jsou vztyčovány i ty na úrovni každodennosti běžných jedinců. Ty se vztahují k „primordiální jinakosti“ muslimů, ať už se jedná o jinou barvu pleti (jak jsme viděli v kapitole 3.2.2., větší část této minority jsou potomky jihoasijských usedlíků), nebo obecně o odlišné kulturní zázemí se všemi relevantními souvislostmi. V britské společnosti konfrontované s nebývalým multikulturním tlakem dochází postupně k ustavování jakéhosi diskurzu „minoritních kultur“ a vymezení „etnických druhých“¹²⁸. Z počátku se skutečně diskriminace týká zejména „etnického aspektu“. Ze skupiny „outsiderů“ jsou nejvíce napadáni zejména pákistánští přistěhovalci a jejich potomci. Na fenomenologické úrovni se institucionalizuje určitý „mýtický“ obraz Pákistánců¹²⁹ jako nositele zavrhaných a opovrhovaných charakteristik. Dodnes v angličtině existuje hanlivý výraz „Paki“, který souvisí s rasovou diskriminací a etnickou marginalizací této skupiny po několik desetiletí. „Přesun pozornosti“ k islámu je záležitostí spíše pozdější doby, čemuž se budu věnovat v další části.

Obecně tedy můžeme konstatovat, že „zkušenost exkluze“¹³⁰ je pro muslimskou minoritu symptomatická a strukturuje všední život řady jejich příslušníků přes všechny generace.

¹²⁷ Přesněji řečeno se jednalo o příslušníky států takzvaného Nového Commonwealthu (blíže viz. kapitolu 3.1.1.)

¹²⁸ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 65-66

¹²⁹ Tamtéž, srov. s. 63

¹³⁰ Tamtéž, srov. s. 66

3.3.2. Od „Rushdieho aféry“ k Bradfordským nepokojům

Jak jsem poznamenal v úvodu kapitoly, velkou roli při konstrukci jinakosti muslimské minority sehrávají média. Tato skutečnost platí nejen v Británii, ale i v jiných evropských zemích a netýká se pouze muslimů, ale i dalších menšin. V několika posledních desetiletích se hovoří jak v odborné, tak laické veřejnosti o takzvané islamofobii. Tedy o jakémisi strachu z islámu a jeho vyznavačů. Právě masmédia, která na pozadí řady novinářsky atraktivních zpráv „démonizují“ muslimskou část populace, tak vytvářejí obraz islámu jako opozice *par excellence* vůči evropské kultuře.¹³¹ Nebudu se zabývat tím, nakolik je onen problém skutečný nebo iluzorní. Zajímá mě, jak tento fakt ovlivňuje konstrukci primordiální mezery mezi ústřední britskou a okrajovou muslimskou skupinou. Pro ilustraci se zaměřím na tři významné události, které podle mne dobře reprezentují střet s majoritní společností.

Jednou z nich je takzvaná „Rushdieho aféra“. Souvisela s vydáním kontroverzní knihy Satanské verše (The Satanic Verses) anglického autora indického původu Salmana Rushdieho. Tato kauza měla celosvětový dopad a Británii „zasahuje“ počátkem roku 1989.¹³² Tamní muslimští představitelé, zejména z jihoasijské komunity, rozpoutali masivní kampaň, jejímž cílem byl zákaz distribuce tohoto díla, které zde bylo vydáno v původní edici. Důvodem měly být údajné urážlivé pasáže, jež dle muslimů dehonestovaly proroka Mohameda a potažmo tak základy jejich víry. Situace vyvrcholila pálením výtisků Satanských veršů ve městě Bradford spolu s podobiznami autora, což doprovázely pouliční nepokoje.¹³³ Na dosažení větší efektivity protestů a jejich koordinaci se podílely i nově založené muslimské organizace, jako byl například UK Action Committee on Islamic Affairs¹³⁴, ve kterém se angažovali hlavně aktivní příslušníci druhé generace.

Přesto se však do protestu nezapojila většina muslimské komunity nejen v Británii, ale i v ostatních evropských státech. Ke zvolené formě se odmítavě vyjadřovali zejména muslimští intelektuálové a celá akce byla ve skutečnosti řízena pouze několika náboženskými vůdci.¹³⁵

¹³¹ ALLIEVI, S. Relations and Negotiations: Issues and Debates. In MARÉCHAL, B., ALLIEVI, S., DASSETTO, F., NIELSEN, J. (eds.) *Muslims in the Enlarged Europe*. Boston: Brill, 2003, srov. s. 333

¹³² Tamtéž, srov. s. 335

¹³³ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 68

¹³⁴ ALLIEVI, S. Relations and Negotiations: Issues and Debates. In MARÉCHAL, B., ALLIEVI, S., DASSETTO, F., NIELSEN, J. (eds.) *Muslims in the Enlarged Europe*. Boston: Brill, 2003, srov. s. 336

¹³⁵ Tamtéž, srov. s. 335

Mediálně byl tento případ vykreslen jako útok na podstatu svobody slova a muslimové (jako celek) byli obviněni z nerespektování elementárních hodnot liberální demokracie. I bývalý ministr vnitra Jenkins, ve své době velký propagátor multikulturní společnosti, se vyjádřil, že bylo chybou umožnit muslimům vytvářet v 50. letech v Británii tak velké komunity.¹³⁶ Hlubšímu pochopení důvodů, které protestující motivovaly k vyjádření často velmi radikálního nesouhlasu, nebyla ovšem věnována pozornost. Je zajímavé, že pochopení a podporu pro muslimské požadavky veřejně deklarovali pouze někteří zástupci katolíků a dalších náboženských uskupení.¹³⁷

Ve výsledku došlo k podstatné polarizaci na náboženské a etnické bázi. Muslimové, tedy nikoliv pouze organizátoři protestů nebo případní výtržníci, byli prezentováni jako hrozba, jako skrytý nepřítel¹³⁸ uvnitř britské společnosti.

O dva roky později otřásala veřejným prostorem v Anglii další událost. Souvisela s britským angažmá v rámci vojenské koalice vedené Spojenými státy proti režimu tehdejšího iráckého prezidenta Saddáma Hussaina, který napadl Kuvajt, což vyústilo v rozpoutání války v Perském zálivu. Cílem vojenské aliance byla primárně pomoc napadené zemi a britská armáda měla za spojence i několik dalších muslimských států. Přesto dochází ve vztazích muslimů s majoritou k eskalaci neporozumění a rozporů.¹³⁹ Byl vyvíjen veřejný nátlak na to, aby se tuzemští muslimové jasně postavili na stranu Velké Británie a demonstrovali tak svou věrnost a oddanost zemi. Jakékoliv protiválečné protesty, především ze strany arabských muslimů, byly považovány za „vlastizradu“ s odkazy k náboženství a etnicitě jejich iniciátorů.¹⁴⁰ Pakliže se stejná situace týkala „bílých“ Britů, média se nad podobnou věcí nijak nepozastavovala a tyto akce akceptovala jako legitimní nesouhlas se zapojením Británie do konfliktu.

V atmosféře vzájemné nedůvěry přichází reakce i ze strany vlády. Došlo k zatčení několika desítek Iráčanů a Palestinců žijících v té době na britském území, jelikož byli považováni za hrozbu pro národní bezpečnost. V této skupině se nacházeli především iráčtí studenti, ale i lidé, jejichž děti se narodily již na anglické půdě,

¹³⁶ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 68

¹³⁷ ALLIEVI, S. Relations and Negotiations: Issues and Debates. In MARÉCHAL, B., ALLIEVI, S., DASSETTO, F., NIELSEN, J. (eds.) *Muslims in the Enlarged Europe*. Boston: Brill, 2003, srov. s. 338

¹³⁸ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 69

¹³⁹ Tamtéž, srov. s. 69

¹⁴⁰ Tamtéž, srov. s. 69

a dokonce i někteří oponenti Hussainova režimu. Nakonec se prokázalo, že zatčení byla prováděna na základě neaktuálních podkladů od tajných služeb.¹⁴¹

Posledním příkladem, u kterého se krátce pozastavím, budou rozsáhlé pouliční nepokoje v Bradfordu a několika dalších městech s početnými muslimskými komunitami. Nová generace mladých muslimů, která nastupuje počátkem 21. století, byla o mnoho asertivnější a měla daleko více sebedůvěry než tomu bylo v případě jejich rodičů.¹⁴² Na segregaci z majoritní společnosti, doprovázenou domnělými či skutečnými křivdami ze strany médií, proto reaguje určitou mírou radikalizace. Spolu s nárůstem preferencí britských krajně pravicových neo-fašistických stran, jako byla British National Party, a jejich úspěchy s tvrdou rasistickou anti-muslimskou rétorikou v komunálních volbách, se tak vytváří výbušná směs, která exploduje v létě roku 2001. Ve městech jako Oldham, Leeds a zejména Bradford se pouliční protesty a demonstrace proměňují v otevřený boj s policií. Jejich důsledkem byly stovky raněných na obou stranách. Jen v samotném Bradfordu zadržely pořádkové složky na čtyři sta osob a škody na majetku dle odhadů přesáhly deset milionů liber.¹⁴³

Diskuze o příčinách protestů a oprávněnosti či neoprávněnosti požadavků demonstrantů ovšem opět neproběhla. Výsledkem byla pouze obvinění mladých muslimů z neochoty integrovat se do „slušné společnosti“ a kritika místních muslimských zástupců za nezvládnutí celé situace.¹⁴⁴ Následná reakce vlády zcela zapadá do kontextu argumentace této kapitoly. Dle mínění Poytinga a Masonové se jednalo o populistickou rétoriku „zákona a pořádku“, která vyvrcholila předložením návrhu ministra vnitra Davida Blunketta na zavedení takzvané „přísahy věrnosti“¹⁴⁵ (oath of allegiance) a testů ze znalosti britských reálií pro nové přistěhovalce. V médiích pak vystoupil s prohlášeními o morálním relativismu a přehnaném důrazu na kulturní pluralismus, jež identifikoval jako skutečné příčiny tehdejších problémů.¹⁴⁶

¹⁴¹ Tamtéž, srov. s. 70

¹⁴² HUSSAIN, Y., BAGGULEY, P. Citizenship, Ethnicity and Identity: British Pakistanis after 2001 'Riots'. In *Sociology*, 2005, No.3., srov. s. 408

¹⁴³ Tamtéž, srov. s. 408

¹⁴⁴ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 74-75

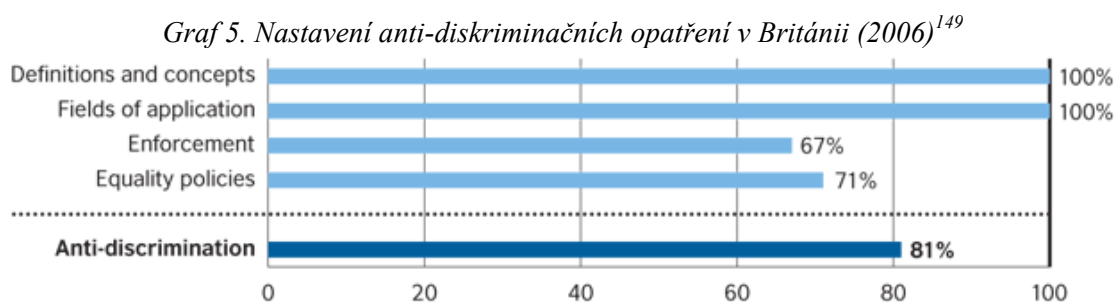
¹⁴⁵ Interpretace tohoto kroku jako etno-centrické reakce není podle mne jednoznačná. Jak uvidíme v další kapitole, odráží spíše posun v integrační politice Velké Británie.

¹⁴⁶ POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., srov. s. 75

3.3.3. Institucionální rozměr anti-diskriminačních opatření

Zachytit míru diskriminace skrze sadu empirických indikátorů je velmi složitý úkol. Jedním z takových pokusů je takzvaný Migrant Integration Policy Index (MIPEX)¹⁴⁷, který mapuje mimo jiné i nastavení anti-diskriminačních opatření, jak jsem naznačil v úvodu této kapitoly, a to v řadě zemí, včetně Británie.

Nejdříve se ovšem musíme zamyslet nad tím, nakolik je možné z tohoto nástroje odvodit, zda se výsledná data dotýkají konkrétně muslimské minority. Odhaduje se, že více než polovina těchto jedinců se narodila již na britském území.¹⁴⁸ Velká většina z nich jsou britskými občany, a nelze je proto již považovat za „klasické migranty“. Myslím si ovšem, že například z kvality anti-diskriminační legislativy (v rasových, etnických a náboženských otázkách), úrovně vynutitelnosti práva v případech porušení těchto zákonů a dalších souvisejících okolností, se dá mnohé usoudit i na sledovanou problematiku. Proto je třeba tento indikátor vnímat s přihlédnutím k výše zmíněnému jako určité vodítko při posuzování „systémového nastavení“, které se v otázce diskriminace dotýká i muslimů. Zároveň je ovšem nezbytné zdůraznit, že se na základě těchto výstupů nedá explicitně posoudit situace v každodenních interakcích aktérů.

Jelikož jsou nejnovější informace dostupné za rok 2006, je možné pomocí tohoto indexu vidět relativně aktuální stav sledované oblasti. Z grafu 5. je patrné, že především v úrovni anti-diskriminační legislativy (Definitions and concepts) a její aplikace (Fields of application) například ve vzdělávání nebo na pracovním trhu¹⁵⁰ je Británie hodnocena velice pozitivně. V otázce vynutitelnosti práva (Enforcement) a možností

¹⁴⁷ Jedná se o projekt řady různých organizací, mezi nimiž jsou univerzity, výzkumné instituce, think-tank uskupení a NGO. Cílem je co nejucelenější zmapování podmínek a limitů vývoje procesu integrace migrantů ve vybraných 28 evropských zemích (blíže viz. <http://www.integrationindex.eu/>).

¹⁴⁸ PEDZIWIATR, K. Creating New Discursive Arenas and Influencing the Policies of the State: The Case of the Muslim Council of Britain. In *Social Compass*, 2007, No. 2, srov. s. 268

¹⁴⁹ <http://www.integrationindex.eu/integrationindex/2621.html>, 14. 3. 2009

¹⁵⁰ pro podrobný výčet zahrnutých oblastí viz. <http://www.integrationindex.eu/mapscharts/>

využití pomoci ze strany organizací neziskového sektoru (Equality policie) je situace také relativně uspokojivá.

Závěrem bych shrnul v několika posledních poznámkách logiku argumentace celé této kapitoly. Chápeme-li muslimskou minoritu jako okrajovou skupinu v intencích Alexanderova přístupu, lze konstatovat, že míra její vzdálenosti od centra (primordiální mezera) se bude proměňovat v čase. Jinými slovy, nejedná se o konstantní proměnnou. Aktuální obraz situace koreluje s různými událostmi ve veřejném prostoru, které velkou měrou determinují ochotu majority umožnit okrajové skupině dosáhnout rovnocenného postavení v občanské sféře. Jak jsme viděli, velký vliv zde mají především masmédia jako „interpreti reality“. Význam institucionálních parametrů, jež jsem zkoumal v historické i soudobé dimenzi, je pro pochopení dynamiky tohoto fenoménu obdobně přínosný.

3.4. Britský integrační model

Přistěhovalecké politiky států jsou složené ze dvou komplementárních rovin. Tou první je komplex imigračních opatření (tedy imigrační agenda v užším slova smyslu), jemuž jsem se explicitně či implicitně věnoval v několika předešlých kapitolách. Druhou úroveň představují národní integrační strategie a modely, jež jsou nástroji začleňování přistěhovalců do přijímajících společností.¹⁵¹

Předmětem analýzy této části práce bude právě druhá rovina a její specifika v britském kulturním a politickém prostředí. Podle Ericha Bleicha¹⁵² panuje obecná představa, dle které je britská integrační politika vnímána jako „čistý typ“ multikulturní agendy. Uvidíme, že takový náhled je velmi podstatným zjednodušením. Žádný integrační koncept není totiž statickým modelem, ale živým a poměrně dynamicky se proměňujícím fenoménem s rozmanitým vnitřním obsahem. Právě britský případ toto tvrzení jednoznačně dokazuje.

I přesto lze říci, že existují určité indikátory, dle kterých je možno usoudit na podobu a obecný charakter sledovaného integračního přístupu. Andrea a Pavel Baršovi

¹⁵¹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 35

¹⁵² BLEICH, E. The Legacies of History? Colonization and Immigrant Integration in Britain and France. In *Theory and Society*, 2005, No.2, srov. s. 171, 178

v tomto smyslu hovoří o dvou komponentách národní identity.¹⁵³ Dá se říci, že tato identita předurčuje „ochotu“ společnosti přijímat přistěhovalce. Jinými slovy, je ukazatelem otevřenosti a inkluzivnosti nebo naopak uzavřenosti a exkluzivnosti. Soubor obou komponent je vlastně určitou specifikací Alexanderovy ústřední solidarity (viz. kapitolu 2.1.1.)

Jednou z nich je protiklad mezi národy, jež se chápou jako přistěhovalci a osadníci nového území a těmi, které svou identitu odvozují od pojetí sebe sama jako potomků mnoha minulých generací žijících na národním území „od nepaměti“. Baršovi v naznačené souvislosti zavádějí dichotomii „exogenních“ a „endogenních“ národů.

Další determinanta souvisí s diferencí na národy etnické a občanské. „Pro jedny je kritériem členství pokrevní příbuznost k etnické skupině, pro druhé politická příslušnost k institucím územního státu. Tomu odpovídá dělení na etnicko-genealogický a územně občanský typ identity.“¹⁵⁴

První dichotomie referuje o „způsobu vzniku“ národa, druhá pak o „podmínkách členství“. Spojením obou komponent vznikne schéma čtyř ideálních typů národních identit. Británie se na tomto symbolickém poli řadí mezi endogenní národy na občanské bázi. Jak jsem uvedl, z této skutečnosti je možné odvodit pouze určité „empirické paradigma“. Pro podrobný rozbor britského integračního modelu je zapotřebí přistoupit k daleko „jemnějšímu“ zkoumání.

3.4.1. Vývoj integrační koncepce

Institucionalizace multikulturního přístupu k integraci přistěhovalců má v Británii hluboké kořeny. Sledujeme-li ji ze střednědobého historického hlediska, lze konstatovat, že multikulturní soužití bylo nejdříve faktickou sociální realitou. Až poté je multikulturalismus jako preferovaný koncept „uchopen“ na systémové úrovni a v průběhu několika desetiletí různými způsoby modifikován. V zásadě lze identifikovat tři základní vývojová stádia britského integračního modelu.

Počáteční je spojeno již s obdobím koloniálního impéria. Tehdy se ustavují předpoklady pro multietnické a multikulturní chápání pozdější integrační politiky. Právě zde byl totiž multikulturalismus každodenně zakoušenou realitou, jelikož tehdejší říše sdružovala řadu různých národů a etnik, mnohdy s podstatně odlišnými kulturními

¹⁵³ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Vnitřní a vnější podmínky inkluze: národní identity a přistěhovalcké politiky liberálně-demokratických států. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 278-282

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 282

tradicemi. Zde se rodí představa společnosti jako konglomerátu různorodých skupin.¹⁵⁵ Systémově je přetavena do modelu hierarchické pluralistické integrace. Ten předpokládá koexistenci různých náboženských, regionálních a etnických skupin, ovšem pod podmínkou privilegia anglické kultury. „Britové ve své koloniální tradici respektovali cizí kultury jako něco, co nemá být zrušeno, ale spíše uhlazeno a inkorporováno pod britskou korunu“.¹⁵⁶

Druhé stádium se kryje s obdobím masové imigrace do Británie po 2. světové válce. Jak bylo vidět v předešlém textu (viz. kapitolu 3.3.1.), pro 60. léta je symptomatická intenzivní politická debata o podobě přistěhovalecké politiky. Nejedná se ovšem pouze o výše sledovanou rovinu imigrační, ale i integrační. Reakce na přítomnost velkých mimo-kontinentálních a kulturně odlišných skupin obyvatel byla z počátku asimilacionistická.¹⁵⁷ Příkladem mohou být tehdejší opatření týkající se vzdělávání dětí přistěhovalců. Poradní komise, specializovaná v rámci své agendy na problematiku přistěhovalců (Commonwealth Immigration Advisory Council), vydala v roce 1964 prohlášení, v němž jasně deklarovala, že ze strany britských škol není možné očekávat podporu a rozvíjení kultury imigrantských skupin.¹⁵⁸

Koncem 60. let se tato diskuze profiluje jako konfrontace dvou odlišných přístupů k řešení soužití s minoritními kolektivitami.¹⁵⁹ Jedná se o Powellův koncept asimilacionistického nacionalismu a Jenkinsův přístup, který lze označit jako liberální kulturní pluralismus.

Ten první stál na pojetí Británie jako nedělitelného národa, který se váže spolu se specificky britskými hodnotami a životním způsobem k jedinému zdroji politické autority (ten představoval britský národ v kulturním smyslu - tedy výše uvedené „Englishness“). Přistěhovalecké skupiny jsou pojmány jako cizorodé a rozkladné prvky, které zevnitř erodují národní britskou identitu. Klíčový akcent Powell¹⁶⁰ (tehdejší poslanec a ministr stínové vlády) kladl na zamezení další imigraci. V případě přistěhovalců, kterým se již na ostrov podařilo dostat, se mělo dbát na jejich důkladné

¹⁵⁵ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. In *Sociální studia*, 2005, No. 1, srov. s. 54

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 54

¹⁵⁷ REX, J. The Political Sociology of Multiculturalism and the Place of Muslims in West European Societies. In *Social Compass*, 1994, No. 1, srov. s. 80

¹⁵⁸ Tamtéž, srov. s. 80

¹⁵⁹ BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, srov. s. 224-225

¹⁶⁰ Jeho projev je dostupný v originálním znění na <http://www.telegraph.co.uk/comment/3643823/Enoch-Powells-Rivers-of-Blood-speech.html>, 17. 3. 2009

„poangličtění“. Stručně řečeno, celý koncept je vlastně založen na opuštění hierarchicky diferencovaného začleňování a příklonu k modelu, jehož cílem je „rozpuštění odlišných identit přistěhovalců.“¹⁶¹

Jenkinsův přístup¹⁶² se jeví téměř jako ideálně-typická opozice. Tehdejší ministr vnitra za labouristickou vládu odmítal nazírání integrace jako „zplošťující uniformity“.¹⁶³ Naopak ji formuloval jako „kulturní rozmanitost snoubenou s rovnými příležitostmi v atmosféře vzájemné tolerance.“¹⁶⁴ Pozdější prosazení jeho varianty pak na několik desetiletí formovalo výslednou podobu systémového nastavení integrační agendy státu. V zásadě stála na několika ústředních pilířích¹⁶⁵. Byl kladen důraz na politické a sociálně-ekonomické začlenění, které měla facilitovat důsledná anti-diskriminační opatření spolu s prosazováním rovných práv a příležitostí. Příslušníkům minoritních etnik mělo být zároveň umožněno zachovat a rozvíjet jejich specifické kulturní tradice, které se mnohdy vymykaly evropským zvyklostem¹⁶⁶. To konvenovalo s představou, podle níž je takový „folklor“ obohacující i pro přijímající společnost. Mantinely byla pouze základní pravidla liberálně politických institucí, která byla kodifikována v zákonech (byly zakázány například nucené sňatky, ženské obřízky nebo polygamie).

Již v roce 1965 byl přijat takzvaný Race Relations Act¹⁶⁷, který v dalších letech prošel sérií legislativních úprav¹⁶⁸, jejichž výstupem byl mimo jiné i vznik Komise pro rasovou rovnost v druhé polovině 70. let. Liberální agenda se v tomto období soustředí poměrně výrazně například na oblast vzdělávání. V některých

¹⁶¹ BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 224

¹⁶² Jak jsme viděli v předešlé kapitole, je určitou „ironií dějin“, že sám svůj přístup o pár desítek let na pozadí Rushdieho aféry reviduje.

¹⁶³ REX, J. The Political Sociology of Multiculturalism and the Place of Muslims in West European Societies. In *Social Compass*, 1994, No. 1, s. 80

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 80

¹⁶⁵ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s.118

¹⁶⁶ Například jedincům muslimského a židovského vyznání byly uděleny výjimky z předpisů o zabíjení zvířat, Sikhům bylo umožněno vyhnout se nařízení o používání ochranných přileb při stavebních pracích a podobně.

¹⁶⁷ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, s. 192

¹⁶⁸ Tato opatření se zdají být jakoby komplementární k oněm „symbolickým bariérám“, o kterých jsem hovořil v předešlé kapitole v souvislosti s „institucionální diskriminací“ muslimské minority. Sledujeme-li podrobněji britskou politickou scénu v období mezi 60. až 70 léty minulého století, je možné usoudit, že naznačená dvojakost je způsobena střídáním konzervativních a labouristických vlád. S jistým zjednodušením se dá říci, že konzervativci byli vůči přistěhovalcům a multikulturní agendě daleko více rezervovanější a opatření z jejich dílny byla proto spíše „restriktivního“ charakteru (viz. imigrační legislativa). Zvýšená „citlivost“ vůči etnické marginalizaci minorit, přetavená do zmíněné anti-diskriminační legislativy, je signifikantní pro levicovou část politického spektra.

školách se prosazují společné modlitby jedinců různých vyznání, kurikula se rozšiřují o výuky „etnických“ jazyků a kultur, za rasové útoky se udělují tvrdé tresty apod.¹⁶⁹

Dá se tedy konstatovat, že integrační model „druhého období“ se zaměřuje na jedince jako na příslušníka určité (etnické) kolektivity, od čehož se odvíjí i jeho začleňování. Důraz je proto kladen na skupinovou, spíše než na individuální rovinu integrace.

K obratu a přechodu do třetího a (prozatím) posledního stádia dochází až v 90. letech. Impulsem jsou mimo jiné události jako je Rushdieho aféra a další střety s muslimskou minoritou. Dá se říci, že výzvou pro novodobou britskou integrační politiku je přesun od řešení etnicko-kulturních k nábožensko-politickým konfliktům.¹⁷⁰ To je zapříčiněno i výše zmíněnou aktivizací muslimů z druhé a třetí generace (konkrétním podobám tohoto fenoménu se budu věnovat v další kapitole). Pro toto období je charakteristický odklon od skupinové integrace k občanskému začleňování jednotlivců. Jinými slovy „...přistěhovalci se mají stát členy politického národa přijímající země bezprostředně, tedy jako jednotlivci, a nikoliv pouze jako příslušníci své etnické skupiny.“¹⁷¹

Konkrétní obrysy nového pojetí jsou načrtnuty až na přelomu století. V této době byla přijata nová vládní strategie „Zajištěné hranice, bezpečné útočiště. Integrace s růzností v moderní Británii“ (Secure Borders, Safe Haven. Integration with Diversity in Modern Britain).¹⁷² Ta byla vypracována na základě studie ministerstva vnitra, která vyzdvihuje pozitivní vliv imigrace na ekonomiku, ovšem zároveň poukazuje na nutnost provázat „politiku vstupu“ s „politikou po vstupu“. Z tohoto materiálu vyplývá, že je chybou, pakliže... „většina imigrantů přestává být předmětem politiky, jakmile projdou imigrační kontrolou“.¹⁷³

Ze zmíněné vládní strategie je podstatný její akcent na řízenou imigraci a následnou integraci, která má zohledňovat respekt ke skupinám (tedy kulturní diverzitu), ovšem s ohledem na začleňování konkrétních jednotlivců do jazykové

¹⁶⁹ BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, srov. s. 225

¹⁷⁰ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. In *Sociální studia*, 2005, No. 1, srov. s. 56-57

¹⁷¹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 161

¹⁷² BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. In *Sociální studia*, 2005, No. 1, s. 54

¹⁷³ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 112

kultury a pravidel liberální demokracie. Tento záměr je symbolicky vyjádřen zavedením státoobčanských přísah pro naturalizované občany, o čemž jsem se v jiném kontextu zmiňoval v předešlé kapitole.

Dalším krokem směrem k individuální integraci byla série praktických opatření, která zahrnovala mimo jiné i... „ široké zapojení dobrovolnického a privátního sektoru do integrace, včetně ustanovení individuálních „mentorů“ pro imigranty a propracované testování jazykových znalostí.“¹⁷⁴

Redefinice integrační strategie byla v nedávné minulosti (2005) potvrzena, když nová britská administrativa přijala ucelený plán na integraci menšin. Jeho opěrným bodem je posilování občanské identity a pocitu „národní koheze“. Dá se říci, že klíčovým záměrem současné podoby integračního modelu je rozšířit „inkluzivní kapacitu“ občanské solidarity, což ale neznamená odklon od respektu a vzájemné tolerance k odlišnostem (například kulturním, náboženským atd.).

Vývoj a charakter celého tohoto stádia podle mne dobře sumarizují Andrea a Pavel Baršovi, když hovoří o strategii, která sice opouští multikulturalismus jako heslo, ovšem podržuje jej jako princip¹⁷⁵.

3.4.2. Shrnutí a souvislosti

Integrační rovina přistěhovaleckých politik tvoří nedílnou součást takzvaných vnějších faktorů začlenění. Dle Alexandera není možné bez jejich zohlednění fenoménu inkluze okrajových kolektivit plně porozumět. Dá se říci, že tato systémová rovina integrace rámuje podmínky, za kterých budou individuální či kolektivní aktéři volit mezi konkrétními inkluzivními strategiemi, neboli, řečeno Alexanderovou terminologií, módy začleňování. V sociální realitě ovšem dochází ke kombinování řady „teoretických modelů“ a jejich „korekci“ například právě díky proměnám integračních koncepcí státu.

Zachycení specifík britského integračního modelu je proto esenciální podmínkou pro ucelený náhled na proces a varianty integrace muslimské minority do majoritní společnosti. V navazující kapitole mi tato „příprava“ umožní jasněji pochopit a rozklíčovat pozadí nástrojů a strategií, jichž muslimové využívají v symbolickém boji o uznání a inkorporaci do veřejného prostoru.

¹⁷⁴ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. In *Sociální studia*, 2005, No. 1, s. 54

¹⁷⁵ Tamtéž, srov. s. 56

Jako vztažný bod pro hodnocení britského integračního modelu využiji teoretický koncept občanské sféry v podobě, v jaké jsem jej vymezil v první kapitole. Myslím si, že systémová konceptualizace, která je charakteristická pro současnou fázi britské integrační politiky, spojuje oba aspekty ideálně-typické občanské sféry tak, jak je chápe Alexander. Na jedné straně stojí akcent na konstituci občanské komunity v podobě facilitace občanského začleňování jednotlivců (například skrze jazykovou integraci) a jejich společnou odpovědnost a uznání směrem k ostatním příslušníkům britského národa. Na druhé straně stále přetrvává multikulturní respekt k individuálním odlišnostem jednotlivých občanů, jejichž nezávislost je tímto symbolicky potvrzena.

Britský model proto podle mého názoru představuje zdařile nastavené „strukturální podloží“ pro multikulturní začlenění umožňující zachování a zdůraznění identity příslušníků okrajových skupin. Ta se pak může stát součástí kvalitativně nové identity národní. To, dle Jeffreyho Alexandera, vede k posílení občanské sféry, a proto lze konstatovat, že toto nastavení „připravuje půdu“ jeho ideálně-typickému pojetí multikulturního módu začlenění.

Posun od „oslavy plurality skupin“¹⁷⁶ předešlé fáze integračního modelu k preferenci občanského začlenění při zachování podmínek rovné důstojnosti mezi jedinci je pragmatickou snahou o ustavení soudržné občanské společnosti. To, jak je takový pokus funkční, budu zkoumat v další kapitole, kde se zaměřím na výzvy, jež před integrační model staví chápání multikulturalismu a strategie začleňování ze strany muslimů.

3.5. Integrační strategie britských muslimů

Obecnou premisou, z níž lze při studiu variant občanského začleňování vycházet, je Alexanderův poznatek o tom, že v sociální praxi se budou jednotlivé modely inkorporace mísit a vzájemně prolínat. Platí, že na rozdíl od analytické jasnosti mezi jednotlivými ideálními typy (módy začleňování) je „změť empirické skutečnosti“¹⁷⁷ daleko hůře uchopitelná. V případě britských muslimů nám ji může pomoci strukturovat několik okolností.

¹⁷⁶ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 40

¹⁷⁷ ALEXANDER, J. Promyšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 69

Jak tvrdí Bhikhu Parekh¹⁷⁸, žádná společnost nemůže nikdy zajistit plnou rovnost všem svým kulturním minoritám. To znamená, že dichotomie mezi muslimskou minoritou a britskou majoritou (tedy mezi okrajovou a ústřední skupinou) bude zásadní měrou ovlivňovat podobu začleňování této minority do společnosti. Jak jsme viděli v kapitole *Muslimové jako okrajová skupina*, i když jsou muslimové plnoprávními občany britské společnosti, ve skutečnosti pro ně není lehké plně participovat na ekonomickém, politickém a sociálním životě při současném zachování si své kulturní a náboženské identity, o jejíž pozitivní obraz musejí neustále bojovat. Toto kolektivní vědomí jisté marginalizace má poměrně klíčový efekt. I přesto, že je britská „muslimská obec“ v mnoha ohledech rozdělená (ať už etnicky nebo kulturně), můžeme u ní v posledních několika desetiletích pozorovat proces určité homogenizace.¹⁷⁹

Tariq Modood a Fauzia Ahmad¹⁸⁰ k tomuto fenoménu poznamenávají, že sebeidentifikace a identita britských muslimů, především z mladších generací, se již tolik neodvozuje od místa původu, ale od náboženského uvědomění. Relativně nově vzniklou situaci dokládají i Baršovi¹⁸¹, když tvrdí, že potomci muslimských přistěhovalců ztrácí pocit diasporického vědomí svých rodičů a prarodičů a jejich imaginární ukotvení v zemi původu je nahrazováno identifikací s transetnickou komunitou věřících. I když lze i přesto hovořit o poměrně novém fenoménu určité duální identity, jako příklad se uvádí „hybridní britsko-asijská kultura“¹⁸², což je typické právě pro některé příslušníky „mladších ročníků“, dominantním společným sebe-definičním znakem je pro ně islám.

Dalším momentem, který do značné míry ovlivňuje způsoby, jimiž se budou muslimové, jako kolektivní aktér, snažit prosazovat a hájit své zájmy, je jejich interpretace multikulturního integračního přístupu. Tato skutečnost je přímo provázána s výše zmíněnou konstitucí „muslimské obce věřících“. V zásadě se není možné opřít o nějaké jednotně artikulované stanovisko muslimské minority směrem k podobě či vhodnosti britské multikulturní politiky. Tuto rovinu proto budu analyzovat například i skrze shrnutí výsledků kvalitativního výzkumu mezi vybranou „muslimskou elitou“.

¹⁷⁸ KHAN, Z. Muslim Presence in Europe: The British Dimension - Identity, Integration and Community Activism. In *Current Sociology*, 2000, No. 4., srov. s. 29

¹⁷⁹ Tamtéž, srov. s. 38

¹⁸⁰ MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., srov. s. 187

¹⁸¹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 191

¹⁸² MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., srov. s. 187

Empirické šetření zachycuje pohled významných reprezentantů komunity na to, jak sami sebe vnímají ve vztahu k multikulturalismu, případně, jak by měla multikulturní politika státu vypadat v praxi.

Poté se v navazující části zaměřím na konkrétní podoby integračních strategií, jež ilustruji na dvou vybraných oblastech. Bude jimi vzdělávání a „politický lobbing“, respektive občansko-politická inkluze prostřednictvím muslimským nevládních organizací, kde analyzuji případ Rady britských muslimů (The Muslim Council of Britain).

3.5.1. Muslimský pohled na multikulturalismus

Jak jsem zdůrazňoval výše, při snaze o porozumění tomu, jak muslimové budou „nakládat“ s multikulturalismem, je esenciální zohlednit aspekt náboženské homogenizace. Logickým důsledkem této skutečnosti je, že kolektivně vznášené výhrady vůči multikulturní podobě soužití se týkají zejména pozice islámského náboženství a jeho vyznavačů v britské společnosti. Tato debata se institucionalizuje do podoby určitého narativa o muslimské menšině a toho, jak dosáhnout ve veřejném prostoru náboženské rovnosti. Někteří intelektuálové, jako již zmiňovaný profesor na univerzitě v Bristolu, Tariq Modood, usilují o extenzi modelu veřejného uznání etnické identity na identitu náboženskou.¹⁸³

V konkrétní podobě se tento požadavek profiluje v poukazování na potřebnost nového promyšlení anti-diskriminační legislativy s ohledem na projevy nesnášenlivosti vůči muslimům *jako muslimům*. V britském právu jsou totiž náboženské skupiny zahrnuty do kategorie *race*, na niž se pak přímo vztahují poměrně precizní ochranné normy definované již zmiňovaným zákonem o vztahu mezi rasami (Race Relations Act), pouze v případě, že se kryjí i s konkrétním „etnickým povědomím“¹⁸⁴, jak je tomu třeba v případě Židů nebo Sikhů. Tato podmínka není u muslimů jako náboženské obce složené z celé škály „etnik“ splněna. Proto například již v roce 2000 navrhoval lord Ahmad, muslimský zástupce v horní komoře britského parlamentu, novelizaci

¹⁸³ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 178

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 191

zákonu¹⁸⁵, jež by zahrnovala obecnou ochranu proti náboženské diskriminaci¹⁸⁶ a týkala se tak i vyznavačů islámu.

Tuto potřebu diplomaticky vyjádřil také Modood, když v diskuzi v britském rozhlasu k dvacátému výročí vyhlášení fatwy nad Salmanem Rushdiem prohlásil: “Myslím, že potřebujeme určité zákony (ošetřující například rasově motivované útoky proti muslimům - poznámka T.R.), ale ty zakáží pouze ty nejextrémnější případy. Společnost nelze regulovat zákony, musíme ji regulovat kultivací, respektem, porozuměním, co jiné lidi zraňuje. Je to vzdělávací proces, jímž procházíme už dvacet let. Takže ano, musíme mít civilizovaný veřejný prostor a rovnostářský veřejný prostor. To vyžaduje, abychom se zabývali potřebami a sensitivitou druhých lidí. Zejména pokud jsou zranitelní a pokud byli dosud marginalizováni.”¹⁸⁷ Myslím si, že tento výrok mimo to, že potvrzuje předešlá tvrzení, také dokládá, jak citliví jsou muslimové k oné dichotomii mezi minoritními skupinami a většinovou společností.

Širší náhled na sledovanou problematiku otevírá výzkum, jehož výstupy zveřejnili Modood s Ahmadem ve svém článku Stanoviska britských muslimů k multikulturalismu (British Muslim Perspectives on Multiculturalism). Poměrně ambiciózní název příspěvku korigují, když blíže specifikují konstrukci výzkumného souboru.¹⁸⁸ Ten je dle nich složen z takzvaných „umírněných muslimů“ (moderate Muslims). Jednalo se výhradně o představitele muslimské „intelektuální elity“, kteří jsou veřejně činní v Británii. Byli zde zastoupeni vysokoškolští učitelé, žurnalisté, významné osobnosti různých muslimských organizací a podobně.¹⁸⁹ Domnívám se, že již samotný výběr respondentů odráží určité normativní stanovisko autorů. „Umírněné“ staví do striktní opozice k sektářským vykladačům Koránu, jež záměrně vůbec nezahrnují. Tím chtějí dát jasný signál, jaké postoje jsou mezi britskými muslimy dominantní a jak se většina z nich staví k „radikálům“.

Ze závěrů vyplývá, že dotazovaní deklarují zcela zřetelnou podporu myšlenky pluralitní a multikulturní společnosti. Zároveň zdůrazňují důležitost socio-politické

¹⁸⁵ Návrh byl nakonec odmítnut s tím, že rovné postavení muslimům i jiným náboženským skupinám zaručuje Evropská úmluva o lidských právech, která byla do britského legislativního rámce inkorporována zákonem o lidských právech z roku 1998 (blíže viz. Barša, Baršová, 2005).

¹⁸⁶ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 192

¹⁸⁷ <http://www.blisty.cz/art/45285.html>, 22. 3. 2009

¹⁸⁸ MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., srov. s. 196

¹⁸⁹ Jedním z dotazovaných byl například i Tariq Ramadan, který v době, kdy byl výzkum prováděn (2003), působil jako hostující profesor na Oxfordské univerzitě a je v současnosti zřejmě nejznámějším muslimským intelektuálem v západní Evropě.

integrace do „středu“ občanské společnosti.¹⁹⁰ Dá se tedy konstatovat, že tento postoj je v zásadě v relaci se systémovou rovinou integrační politiky. Problematickým místem, jež je konzistentní s předešlou argumentací, zůstává vztah společnosti k náboženství, respektive k ochraně islámské víry ve veřejném prostoru. I z tohoto výzkumu tedy vyplývá, že otevření a diskuze „náboženské otázky“ je pro muslimskou minoritu zcela zásadní.

Rovněž je velmi zajímavé sledovat, jakým způsobem muslimové konstruují svou „islámskou“ identitu ve vztahu k liberální společnosti.¹⁹¹ Snaží se zřetelně upozornit na to, že mezi „jejich“ a západními hodnotami neexistuje žádný striktní rozpor. Naopak vnímají islámskou kulturní tradici, pro kterou je (dle názoru samotných muslimů) inherentní koncept lidských práv a tolerance jinakosti, jako rozšíření a obohacení britské identity a multikulturního způsobu života.

Takový postoj je dle mne třeba vnímat jako pragmatickou strategii, jak „napojit“ muslimskou identitu na „jádro“ britské společnosti. Dosažení respektu (skrže právní ochranu své identity) a solidarity (skrže přijetí do „centra“ občanské společnosti) je cestou, již chtějí muslimové „očistit“ své primordiální vlastnosti tak, aby nebyly nadále považovány za cizorodý a nežádoucí prvek. Takto pojatou instrumentalizaci multikulturalismu považují za vysoce účelnou metodu, jak ve veřejném prostoru prosadit své zájmy a požadavky, jejichž konkrétní podobu rozpracují na následujících stránkách.

3.5.2. Muslimové a britský vzdělávací systém

Vzdělávání a podoba školského systému představuje v Británii již po několik desetiletí jeden z centrálních bodů multikulturní agendy. Výše jsem poukazoval (bližší viz. kapitolu 3.4.1.) na řadu opatření, jimiž se vláda v průběhu 70. let snažila zohlednit nové „etnické poměry“ v britských školách. Jak upozorňuje Zafar Khan¹⁹², školství je pro muslimskou komunitu dlouhodobě jednou z nejvýznamnějších oblastí, na niž se zaměřuje. Proto si myslím, že bližší exkurz do této problematiky je dobrou ilustrací integračních strategií v jejich konkrétní profilaci.

¹⁹⁰ MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., srov. s. 192-206.

¹⁹¹ Tamtéž, srov. s. 196-199, 207

¹⁹² KHAN, Z. Muslim Presence in Europe: The British Dimension - Identity, Integration and Community Activism. In *Current Sociology*, 2000, No. 4., srov. s. 32

Jak bylo zmíněno v jedné z předešlých kapitol, v souvislosti s prudkým demografickým růstem muslimské populace spolu s její značnou regionální koncentrací se již dnes vyskytují místa, kde většina dětí navštěvujících tamní školy pochází z muslimských rodin. Zásadní otázkou, která zapadá do multikulturního konceptu vzdělávání je, jakým způsobem se s tímto faktem uspokojivě vypořádat. V některých oblastech lze navazovat na trendy, které „etnizaci“ školství provázejí po dlouhou dobu. Příkladem může být odklon od školních uniforem k oblečení, jež lépe konvenuje s muslimskými zvyky. V otázce stravování dochází k úpravě jídelníčku tak, aby obsahoval i pokrmy, jež nejsou v rozporu s muslimskými stravovacími „předpisy“.¹⁹³ Stejně tak je „upravováno“ i kurikulum. Větší akcent se klade na jazyky etnických minorit (což se netýká jen muslimů), existuje poptávka po bi-lingvinní výuce či asistentech, kteří by působili přímo ve třídách. Ve vybraných předmětech se žáci více zaměřují na ne-evropskou historii či literaturu¹⁹⁴ a podobně.

U zmíněných případů se jedná spíše o příklady „kulturního vyrovnávání“ ve smyslu respektu vůči kulturním zvykům a potřebám minority. S rostoucím „kolektivním náboženským uvědoměním“ se muslimové snaží prosadit i opatření více spojená s jejich vírou. Ve smíšených školách by se proto dle nich mělo dbát na striktní oddělení hochů a dívek například v hodinách tělocviku. Rovněž upozorňují, že na vyšších stupních školské soustavy (secondary schools) by měly být zřizovány dívčí školy.¹⁹⁵ Spolu s dalšími církvemi se připojili k protestům proti zrušení takzvané „Section 28“, kontroverzní normy, jež zakazovala podporu a propagaci homosexuality či jiných „nestandardních“ sexuálních praktik (nejen) ve vzdělávání. Iqbal Sacraine, bývalý generální tajemník Rady britských muslimů, v této souvislosti prohlásil: „...podpora opozice vůči Section 28 [...] je islámu naprosto cizí [...]. Naše stanovisko je zcela zřejmé, odmítáme být součástí liberální lobby, která jde proti základním principům existence. Toto je jedna z oblastí, kde musíme dbát (náboženských - poznámka T.R.) zásad.“¹⁹⁶

Samotnou výuku náboženství „standardizuje“ takzvaný Education Act, přijatý již roku 1944, na jehož základě mají školy povinnost poskytovat náboženské

¹⁹³ HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 517

¹⁹⁴ Tamtéž, srov. s. 517

¹⁹⁵ Tamtéž, srov. s. 517

¹⁹⁶ MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., s. 198

vzdělávání. Jak poznamenává Chris Hewer, tradičním aranžmá byla výuka křesťanství bez zaměření na konkrétní denominaci.¹⁹⁷

I přesto, že osnovy i v tomto ohledu postupně reflektují měnící se situaci,¹⁹⁸ prosazují muslimové zakládání vlastních náboženských škol dotovaných ze státních peněz.¹⁹⁹ Tato iniciativa je legitimizována celou sérií důvodů.²⁰⁰ „Komunitní školy“ mají sloužit jako bezpečné zázemí pro „správnou“ výchovu dívek (oddělené třídy a podobně). Výuka, která cíleně integruje principy muslimského náboženství, umožňuje ucelený rozvoj osobnosti žáků v rámci islámské duchovní tradice. V případě pákistánských či bangladéšských dětí muslimského vyznání, které v porovnání s ostatními dosahují horších výsledků (blíže viz. kapitolu 3.2.3.), by údajně tyto školy měly zajistit vyšší standardy vzdělávání, což by žákům umožnilo lépe se uplatnit na pracovním trhu. Z pragmatického pohledu je pro muslimy motivací i možnost vzdělávání a přípravy mladých hochů na „kněžskou“ činnost.

V rámci takto koncipovaného vzdělávání je možno poukázat na několik kontroverzních momentů. Pro muslimy je například nepřijatelné, aby na „jejich“ školách vyučovali homosexuálně orientovaní učitelé.²⁰¹ Argumentem je, že pozice pedagoga, který má být vzorem a příkladem pro své žáky, nemůže být zastávána jedincem s „nevhodným“ osobnostním profilem. Stejně tak je otázkou, nakolik je vzdělávací instituce, jejíž epistemologie (zjednodušeně řečeno) stojí primárně na „zjevených pravdách“ obsažených v Koránu, schopna předávat „objektivní“ poznatky.²⁰² Uvedené námitky získávají na relevanci především v situaci, kdy jsou takové školy dotovány z peněz veřejného rozpočtu.

I když není mým cílem podrobně hodnotit oprávněnost a další souvislosti naznačených „dilemat“, je třeba říci, že v zásadě stejná situace se týká i škol, jež jsou zřizovány například křesťanskými církvemi. Z mého pohledu je o mnoho důležitější to, že na případu školství lze poukázat na konkrétní typ integrační strategie, s níž

¹⁹⁷ HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 517

¹⁹⁸ Britské prostředí je v tomto ohledu velmi zajímavé. I když zákon z roku 1988 výslovně uvádí, že školy zřizované státem mají jednoznačně preferovat křesťanství (blíže viz. Baršová, Barša, 2005), dle poměrného zastoupení žáků se povoluje výuka dalších náboženství, což je právě případ islámu (blíže viz. Hewer, 2001).

¹⁹⁹ Tato praxe je umožněna ze zákona, který pamatuje na kategorii takzvaných Voluntary Aided schools, čímž upravuje vztah státu a náboženství v otázce vzdělávání a subvencování soukromých náboženských škol (blíže viz. Hewer, 2001).

²⁰⁰ HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 518

²⁰¹ Tamtéž, srov. s. 521-522

²⁰² Tamtéž, srov. s. 522-523

muslimové pracují. Ucelenější interpretaci tohoto fenoménu podám v posledním oddíle kapitoly.

3.5.3. Politická inkluze - případ Rady britských muslimů

Na úspěšné prosazení určitého zájmu či požadavku ve veřejném prostoru má rozhodující vliv volba efektivního nástroje. Prvním výrazným pokusem ze strany muslimů byla v tomto ohledu mobilizace v souvislosti s Rushdieho aférou. Přestože následující události ukázaly, že výše analyzovaná konfrontační strategie nepřinesla požadovaný výsledek, lze toto období považovat za určitý mezník. Dal by se označit jako bod, od kterého se odráží aktivní a asertivní vstup muslimské minority do veřejného života v Británii. Angažovanost nově nastupujících generací, které se skrze konstrukci „muslimské náboženské komunity“ snaží překonat vnitřní rozdíly, se od 90. let projevuje v enormním nárůstu řady organizací a lobbyistických skupin.

Jejich spektrum by bylo možné analyticky rozdělit na různé „protestní spolky“ (jejichž primárním cílem byla optimalizace a řízení nesouhlasu, jako tomu bylo v případě výše uváděného UK Action Committee on Islamic Affairs), uskupení pracující čistě „uvnitř“ komunity a také kvazi-politická sdružení, která se naopak orientovala zejména „navenek“.

Právě poslední případ je pro porozumění způsobům občansko-politické integrace muslimské minority nejpřírodnější. V tomto smyslu bylo jednou z prvních výrazných snah ustavení jakéhosi „muslimského parlamentu“. Jednalo se o uskupení několika organizací, jejichž cílem bylo „vstupovat“ do politické sféry a ovlivňovat tvorbu zákonů, jež by reflektovaly „muslimské přesvědčení a zvyky“.²⁰³ Bylo by ale velmi obtížné zmapovat všechny podobné iniciativy jako celek, nicméně v principu jsou si velmi podobné. Právě z tohoto důvodu se zaměřím na jednu konkrétní organizaci, jíž je Britská muslimská rada (dále užívám jen anglickou zkratku MCB). Domnívám se totiž, že na jejím příkladě se dají velmi dobře ilustrovat podstatné znaky „multikulturní integrace“, tak jak ji chápou samotní muslimové.

To, že tato organizace patří mezi nejvlivnější hráče v muslimském nevládním sektoru v Británii,²⁰⁴ dokazuje i fakt, že se koncem 90. let její tehdejší generální

²⁰³ COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, srov. s. 193

²⁰⁴ PEDZIWIATR, K. Creating New Discursive Arenas and Influencing the Policies of the State: The Case of the Muslim Council of Britain. In *Social Compass*, 2007, No. 2, srov. s. 270

tajemník Sacraine stal „dvorním muslimem“ vlády premiéra Blaira. Sdružuje několik stovek uskupení a její ambicí je vystupovat jako partner britské politické reprezentace.²⁰⁵ Mezi ústřední deklarované cíle²⁰⁶ patří utváření a podpora jednotných zájmů spolu s hledáním hlubšího konsensu v rámci muslimské komunity, což má sloužit k posílení její pozice v britské společnosti. Dalším důležitým bodem je boj proti diskriminaci a jiným formám znevýhodnění, s kterými se muslimové mohou setkávat.

Díky dobrým vztahům s Blairovou administrativou dosáhla MCB řady podstatných úspěchů. Za jeden z nejvýraznějších lze považovat to, že se v rámci britského sčítání lidu začalo zjišťovat náboženské složení populace.²⁰⁷ Tím, že se muslimové „objevili“ ve statistikách na pozici nejpočetnější minority, se jim otevřel široký prostor pro upevnění svého postavení. Pro MCB bylo klíčovým úkolem konstruovat diskurz, v jehož rámci bude muslimská komunita vnímána jako jednotné uskupení, které zahrnuje v zásadě všechny příslušníky islámské „veřejnosti“.²⁰⁸ Kromě posílení vlastní vyjednávací pozice se tak MCB, která ve skutečnosti rozhodně nereprezentuje opravdu všechny příslušníky této minority²⁰⁹, snažila „smazat“ nebo alespoň zakrýt názorové rozdíly mezi muslimy samotnými.

Velmi pragmatickou agendou je striktní odmítání terorismu a islámského radikalismu. Po bombových útocích, které se odehrály v létě 2005, MCB jednoznačně podpořila úsilí Tonyho Blaira tvrdě potírat a stíhat pachatele podobných činů. Ústy svého tajemníka také deklarovala²¹⁰, že je povinností všech muslimů pomáhat policejním orgánům v rozkrývání teroristických sítí, jež jsou nepřáteli celé společnosti.

Toto úsilí zapadá do širšího rámce sdílené iniciativy řady významných muslimských představitelů vymezujících se jasně proti těm, kteří nerespektují základní pravidla demokratické liberální společnosti. Britští muslimové se tak chtějí zřetelně prezentovat jako součást britského národa s nárokem na občanskou solidaritu ze strany ostatních.

²⁰⁵ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 192

²⁰⁶ Srovnáno dle http://www.mcb.org.uk/downloads/MCB_acheivments.pdf, 25. 3. 2009

²⁰⁷ PEDZIWIATR, K. Creating New Discursive Arenas and Influencing the Policies of the State: The Case of the Muslim Council of Britain. In *Social Compass*, 2007, No. 2, srov. s. 275

²⁰⁸ Tamtéž, srov. s. 276

²⁰⁹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 192

²¹⁰ Srovnáno dle <http://www.guardian.co.uk/uk/2007/jul/04/politics.terrorism>, 25. 3. 2009

3.5.4. Varianty multikulturního začlenění - analogie a diference

V poslední části této kapitoly zhodnotím vztah mezi systémovou rovinou integrace na jedné a integračními strategiemi sociálních aktérů na druhé straně. Půjde mi o to, nakolik je britský integrační model „kompatibilní“ s integračními strategiemi muslimů, případně v jakých oblastech se dostávají obě roviny do tenzí. Na úvod je nutné uvést několik doplňujících poznámek. V celé této kapitole jsem se zabýval těmi strategiemi, které by se na Alexanderově „škále“ řadily mezi kolektivní módy začlenění. Mou ambicí rozhodně nebylo zachytit kompletní spektrum všech postupů, jichž muslimové, ať už jako individuální, či kolektivní aktéři, využívají. Dá se například předpokládat, že zcela běžnou variantou inkorporace bude asimilace do většinové společnosti a kultury. Sám Alexander hovoří o této možnosti jako o historicky nejčastěji preferované. Jestliže je britský integrační model příkladem liberálně-multikulturního projektu, zabýval jsem se intencionálně i multikulturní agendou na straně muslimů.

Domnívám se, že multikulturalismus jako obecný model koexistence odlišných jedinců a skupin v rámci jedné národní komunity je muslimy v zásadě pozitivně přijímán. Je patrné, že jejich snahou je vykročit z tradičního britského paradigmatu rasa/etnikum k většímu zohlednění a respektu náboženské identity. Příklad školství by tuto tendenci mohl demonstrovat. Je ale nezbytné uvážit, že britská politická kultura je atypická v tom, že nikdy neprovedla formální odluku státu od církve.²¹¹ Poptávka po „muslimských“ školách proto musí být uvážena v tomto kontextu. Myslím si, že spíše než o dosažení jisté exkluzivity se muslimům jedná o „narovnání“ vztahu s jinými náboženskými skupinami, zejména s anglikánskou církví, která má v této oblasti tradičně silné postavení. Jistý náznak „nábožensky uvědomělé“ inkluze lze pozorovat v případě tlaku na oddělenou výuku hochů a dívek i v systému státního školství. Je ale nutno dodat, že tato situace se týká především těch míst, kde jsou muslimské děti ve většině.²¹²

K určité „kolizi“ se systémovou rovinou dochází v případě muslimské politické agendy. Ta se zaměřuje na kolektivní reprezentace zájmů „komunity“, přičemž britský integrační model je „nastaven“ na inkorporaci jednotlivců. Silná islámská skupinová sebeidentifikace bude nutně strukturovat jednání a postoje muslimů jako členů této kolektivity. Dle stanoviska Radima Marady se takto koncipovaná politika uznání může

²¹¹ BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, srov. s. 193

²¹² WER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4. srov. s. 517

překlápět v politiku identity.²¹³ Na příkladu MCB je zřetelné, že ambicí určité části muslimů je začlenit se do britské společnosti jako skupina, nikoliv pouze jako jednotlivci. Jisté prvky „komunitarismu“, které je možné identifikovat u současné muslimské „politiky inkorporace“, byly typické pro již překonanou fázi britské integrační politiky, a proto si myslím, že právě zde je možné spatřovat nejzávažnější rozpor a limit systémové integrace ve vztahu k této minoritě. I přesto je toto tvrzení nutné korigovat. Na základě výše analyzovaných skutečností totiž nelze říci, že by se muslimové snažili nějak vyčleňovat z majoritní společnosti a uzavírat se ve své „kulturní jinakosti“. Jejich cílem je stát se plnohodnotnou součástí britského národa a občanské společnosti, což jsem dokládal třeba v souvislosti s bojem proti terorismu. Jinými slovy tvrdím, že se muslimové se systémovou politikou integrace nemíjejí v cíli, ale pouze ve zvolené metodě.

4. DISKUZE PŘIJATÉ TEORETICKÉ PERSPEKTIVY

V závěrečné části této práce provedu krátkou reflexi teoretických východisek, z nichž jsem vycházel. Budu diskutovat explanační potenciál zejména těch konceptů, které pro mne byly stěžejním analytickým nástrojem.

Za zásadní sociologický přínos Jeffreyho Alexandra považuji jeho odklon od parsonsovske tradice, která striktně odděluje členství v občanské sféře (respektive v sociální komunitě) od primordiální příslušnosti k „etnické spřízněnosti“ (kinship-ethnic) nebo třeba náboženským seskupením.²¹⁴ Alexander naopak velmi dobře ukázal, že i v současných liberálně-demokratických společnostech jsou politické debaty často strukturovány na „primordiální bázi“. Tato skutečnost ovšem nutně neznamená, že by takto jednající aktéři byli automaticky „odstaveni“ od nároků na občanskou solidaritu. Naopak usilují o její přiznání právě na základě svých specifických askriptivních charakteristik. To myslím zcela jasně potvrzují i mé závěry týkající se integračních strategií britských muslimů.

Na tomto základě staví jeden ze svých klíčových konceptů, jímž je dichotomie ústřední a okrajové skupiny. Mimo to, že tak vlastně „přiznává nárok na etnicitu i občansky definovaným a kulturně či politicky dominantním kolektivitám, nikoliv

²¹³ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, srov. s. 76

²¹⁴ PARSONS, T. *Politics and Social Structure*. 1. vyd. New York: The Free Press, 1969, srov. s. 254

pouze okrajovým skupinám či menšinám²¹⁵, umožňuje tato horizontální stratifikace pochopit mechanismy „exkluze“ subdominantních aktérů. Právě tento model mi posloužil jako základní metodologický nástroj při studiu situace britské muslimské komunity.

Dalším velmi vhodným prostředkem pro analýzu integrace menšin je podle mého mínění diference vnější a vnitřní osy inkluze. Na jedné straně tak lze díky „vnější dimenzi“ zasadit přistěhovalecké politiky do uceleného teoretického rámce. Zároveň se ukazuje, jak důležitou roli hrají v této otázce interakce v každodennosti sociálních aktérů. Alexanderovo dílo prošlo v tomto ohledu poměrně zásadním vývojem. V pozdějším období opouští „objektivní“ pojetí vnitřních faktorů jako nezávisle proměnné rozhodující o inkluzi či exkluzi okrajových skupin. To mu umožňuje nahlížet primordiální vzdálenosti mezi jádrem a periferií ne jako nepřekonatelné bariéry, ale jako subjektivně konstruované hranice, které mohou být stejně tak dekonstruovány. Na příkladu britských muslimů jsem ukázal, jak důležitou roli v tomto procesu hrají média.

Vnitřní a vnější faktory inkluze mi pomohly pochopit, že při studiu integrace menšin je nezbytné oddělit systémovou a fenomenologickou rovinu. To znamená, že ani precizní integrační model a kvalitní anti-diskriminační legislativa ještě nezaručují bezproblémovou inkluzi okrajové kolektivity do „středu“ občanské sféry. Stejně tak je důležité, jak bude její „jinakost“ umístěna do symbolického prostoru mezi pozitivním a negativním pólem binárního diskurzu občanské společnosti.

Na závěr bych chtěl učinit několik poznámek k problematice občanského začlenění. V současnějších textech Jeffreyho Alexandra je patrný posun od vnímání způsobů inkorporace jako určitých strategií jednání znevýhodněných kategorií sociálních aktérů k modelování žádoucích obecných politik občanské integrace, jež by měly vést k ustavení koherentní a inkluzivní občanské společnosti.²¹⁶ Myslím, že ze shrnutí vybraných integračních strategií v první kapitole je jasně vidět určitá „normativní preference“ univerzalizujícího pojetí multikulturalismu. Otázkou je, zda taková perspektiva poněkud neztrácí analytický potenciál. Neumožňuje například dohlédnout širší souvislosti „odvrácené strany“ politiky uznání, na což jsem upozornil v kontextu politických strategií inkluze britských muslimů.

²¹⁵ MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 102

²¹⁶ Tamtéž, srov. s. 112

I přes tuto výhradu se domnívám, že je Alexanderova koncepce jako celek vhodnou analytickou perspektivou pro studium integrace minoritních skupin a velmi dobře se dá aplikovat i na poměrně specifické téma, jemuž jsem se v této práci věnoval.

5. ZÁVĚR

Velká Británie je zemí, kterou lze právem považovat za multikulturní společnost. Úspěšné zvládání problémů vyrůstajících na pozadí soužití jedinců rozličných kultur, náboženství či etnik a jejich společná integrace do jednotné národní komunity je proto pro politický systém země naprosto rozhodujícím úkolem.

V předložené diplomové práci jsem se zaměřil na studium britské muslimské minority. Jedním z cílů bylo shrnout a analyzovat základní socio-demografická data, včetně „etnického“ složení sledované skupiny. Viděli jsme, že muslimští migranti se „rekrutovali“ zejména z oblastí bývalého britského koloniálního impéria a jejich nejvýznamnější část je jihoasijského původu. Pro velkou část této velmi progresivně rostoucí kolektivity se jako signifikantní jeví řada sociálních rizik, jimiž jsou relativně nízká kvalifikace či vysoká míra nezaměstnanosti, což se zřejmě odráží například i v poměrně malé úspěšnosti potomků z muslimských rodin v rámci britského školského systému. Dá se proto předpokládat, že hledání uspokojivé odpovědi na tuto sociální otázku bude do budoucna nabývat na důležitosti.

Dalším ústředním bodem bylo zmapování postavení muslimů v britské společnosti za využití teoretické výbavy, již poskytuje metodologie ústřední a okrajové skupiny. Na základě analýzy základních mechanismů konstrukce „primordiální mezery“ mezi jádrem a periferií jsem poté na několika konkrétních případech demonstroval empirickou validitu zvolené optiky, čímž se potvrdila její funkčnost.

Zásadní moment celé práce představovala konfrontace britského integračního modelu s konkrétními strategiemi inkluze muslimské komunity. Dospěl jsem k závěru, že liberálně-multikulturní integrační politika států se jeví jako vhodné nastavení pro inkorporaci této skupiny. I přesto jsem identifikoval několik konfliktních oblastí, jako je například spor o místo islámu ve veřejném diskurzu v Británii či tendence k politizaci muslimské identity ze strany některých zájmových skupin. To, zda budou tyto rozpory řešeny konsensuálně či zda bude naopak gradovat jejich „kolizní“ potenciál, se ukáže až v průběhu několika dalších let. I proto bude jistě zajímavé sledovat další vývoj v této

oblasti a jeho teoretickou reflexí se snažit přispět k pochopení či dokonce řešení vyvstávajících obtíží.

Při bližším studiu systémových mechanismů integrace na jedné straně a inkluzivních strategií sociálních aktérů na straně druhé se ovšem nutně otevírá obecnější problematika vztahu aktéra a struktury. Paradoxně se tak s několika odpověďmi, které tato práce předkládá, rozevírá i nové spektrum otázek, jejichž řešení na úrovni sociologické teorie je mementem pro další výzkum v této oblasti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

Monografie:

- ALEXANDER, J. *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press, 2006. 793 s. ISBN 0-19-516250-1.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.
- BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 347 s. ISBN 80-7325-020-9.
- GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: SLON, 2003. 200 s. ISBN 80-86429-15-6.
- GEERTZ, C. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. 1 vyd. Praha: SLON, 2000. 565 s. ISBN 80-85850-89-3.
- GOFMANN, E. *Všichni hrajeme divadlo : sebereprezentace v každodenním životě*. 1. vyd. Praha : Studio Ypsilon, 1999. 247 s. ISBN 80-90248-24-1.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalectví : esej o multietnická společnosti*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005. 134 s. ISBN 80-7363-022-2.
- PARSONS, T. *Politics and Social Structure*. 1. vyd. New York: The Free Press, 1969, 557 s.
- TILLY, Ch. *Politika kolektivního násilí*. 1 vyd. Praha: SLON, 2006. 278 s. ISBN 80-8642-960-1.

Odborné studie:

- ALEXANDER, J. Tehdy a dnes: mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 11-15.
- ALEXANDER, J. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 49- 71.

- ALEXANDER, J. Ústřední skupina, etnická a okrajová skupina a sociální diferenciacie. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 16-48.
- ALEXANDER, J. The Meaningful Construction of Inequality and the Struggles Against It: A „Strong Program“ Approach to How Social Boundaries Change. In *Cultural Sociology*, 2007, No. 1, s. 23-30.
- ALEXANDER, J. The Paradoxes of Civil Society. In *International Sociology*, 1997, No. 12, s. 115-133.
- ALLIEVI, S. Relations and Negotiations: Issues and Debates. In MARÉCHAL, B., ALLIEVI, S., DASSETTO, F., NIELSEN, J. (eds.) *Muslims in the Enlarged Europe*. Boston: Brill, 2003, s. 331-368.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Vnitřní a vnější podmínky inkluze: národní identity a přistěhovalecké politiky liberálně-demokratických států. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 278-297.
- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců. In *Sociální studia*, 2005, No. 1, s. 49-66.
- BLEICH, E. The Legacies of History? Colonization and Immigrant Integration in Britain and France. In *Theory and Society*, 2005, No.2, s. 171-195.
- COLEMAN, D. A. International Migration: Demographic and Socioeconomic Consequences in The United Kingdom and Europe. In *International Migration Review*, 1995, No. 1, s. 155-206.
- EDER, K. The Public Sphere. In *Theory Culture Society*, 2006, No. 23, s. 607-611.
- FASSMAN, H., MÜNZ, R. Patterns and Trends of International Migration in Western Europe. In *Population and Development Review*, 1992, No. 3, s. 457-480.
- HEWER, CH. Schools for Muslims. In *Oxford Review of Education*, 2001, No. 4., s. 515-527.
- HUSSAIN, Y., BAGGULEY, P. Citizenship, Ethnicity and Identity: British Pakistanis after 2001 'Riots'. In *Sociology*, 2005, No.3., s. 407-425.
- KHAN, Z. Muslim Presence in Europe: The British Dimension - Identity, Integration and Community Activism. In *Current Sociology*, 2000, No. 4., s. 29-43.

- KUBÁTOVÁ, H., ZNEBEJÁNEK, F. Diferenciace a kolektivní chování: J. Alexander a P. Colomy o neofunkcionalismu. In ŠUBRT, J. (ed.) *Postparsonsovské teorie sociálních systémů*. Praha: Karolinum, 2007, s. 27-41.
- MARARA, R. Diskurz práv a politická inkluze po Marxovi. In *Sociální studia*, 2003, No 9., s. 14-33.
- MARADA, R. Od Marxe k Alexanderovi: Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 72-116.
- MODOOD, T., AHMAD, F. British Muslim Perspectives on Multiculturalism. In *Theory, Culture and Society*, 2007, No. 2., s. 187-213.
- OSTŘANSKÝ, B. Evropa a islám v proměnách minulosti. In *Islám v Evropě: obohacení nebo nebezpečí?* 1.vyd. Praha: CEP, 2006, s. 53-61.
- PEACH, C., GALE, R. Muslims, Hindus and Sikhs in the New Religious Landscape od England. In *Geographical Review*, 2003, No. 4., s. 469-490.
- PEDZIWIATR, K. Creating New Discursive Arenas and Influencing the Policies of the State: The Case of the Muslim Council of Britain. In *Social Compass*, 2007, No. 2, s. 267-280.
- POYNTING, S., MASON, V. The resistible rise of Islamophobia. Anti-Muslim racism in the UK nad Australia before 11 September 2001. In *Journal of Sociology*, 2007, No. 1., s. 61-86.
- REX, J. The Political Sociology of Multiculturalism and the Place of Muslims in West European Societies. In *Social Compass*, 1994, No. 1, s. 79-92.
- SZALÓ, C. Sociální inkluze a předpoklad kulturní zakotvenosti politické identity občanství. In *Sociální studia*, 2003, No. 9., s. 35-50.
- TOPINKA, D. Uvznutí v nelegalitě. In *Sociální studia*, 2006, No. 1., s 73-88.

Internetové adresy:

<http://www.statistics.gov.uk/>

<http://www.integrationindex.eu/>

<http://www.mcb.org.uk/>

<http://www.blisty.cz>

<http://www.guardian.co.uk>